

NASTANAK DONJOKAŠTELANSKIH UTVRDA I NJIHOVO EGZISTIRANJE DO KANDIJSKOG RATA

Klišmanić, Vinka

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:301936>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-08**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**NASTANAK DONJOKAŠTELANSKIH UTVRDA I
NJIHOVO EGZISTIRANJE DO KANDIJSKOG
RATA**

VINKA KLIŠMANIĆ

Split, 2021.

Odsjek za povijest

Sveučilišni preddiplomski studij povijesti

Predmet (navesti naziv predmeta)

**NASTANAK DONJOKAŠTELANSKIH UTVRDA I NJHOVO EGZISTIRANJE DO
KANDIJSKOG RATA**

Student:

Vinka Klišmanić

Mentor:

izv. prof. dr. sc. Mladenko Domazet

Split, rujan 2021.

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. POVIJESNI PREGLED KAŠTELANSKOG POLJA OD 9. DO 15. ST.	2
2.1. Borba za prevlast nad Kaštelanskim poljem	3
2.1.1. Srednjovjekovna granica između Trogira i Splita	5
2.2. Splitski i trogirski posjedi u Kaštelanskom polju	6
2.3. Društveno-gospodarska obilježja potkozjačkih naselja	8
3. NASTANAK DONJOKAŠTELANSKIH UTVRDA I SELA	10
3.1. Nastanak i izgradnja Kaštel Starog	11
3.1.1. Kaštel Koriolana Cipika	11
3.1.2. Nastanak Kaštel Starog	14
3.2. Kaštel Andreis i Kaštel Celio Cega	15
3.3. Nastanak i izgradnja Kaštel Štafilića	17
3.3.1. Kaštel Stjepana Stafilea.....	17
3.3.2. Nastanak Kaštel Štafilića	20
3.4. Nastanak i izgradnja Kaštel Novog.....	23
3.4.1. Kaštel Pavla Antuna Cipika	23
3.4.2. Nastanak Kaštel Novog.....	25
3.5. Kaštel Matije Dragača.....	27
3.6. Kaštel Ludovika i Ivana Lodija	28
3.7. Kaštel Ivana Quarca	30
4. EGZISTIRANJE DONJOKAŠTELANSKIH UTVRĐENIH NASELJA DO KANDIJSKOG RATA.....	31
4.1. Opće karakteristike utvrđenih donjokaštelanskih naselja	32
4.2. Nositelji vlasti u donjokaštelanskim naseljima	33
4.2.1. Odnos težaka i vlasnika kaštela	34

4.3.	Dužnosti donjokaštelanskih težaka prema državi.....	35
4.4.	Gospodarstvo donjokaštelanskih naselja.....	36
4.5.	Bratovštine.....	38
5.	ZAKLJUČAK.....	40
6.	LITERATURA.....	41
6.1.	Internetski izvori.....	42
6.2.	Popis ilustracija.....	42
	Sažetak.....	44
	Abstract.....	45

1. UVOD

Dolaskom Hrvata na kaštelanski prostor kontinuitet života do danas je ostao neprekinut. Zemlja, točnije vlasništvo nad zemljom, glavni je poticatelj društvenih promjena i sukoba u razvijenom i kasnom srednjem vijeku. S obzirom na plodnost tla i povoljan položaj navedenog prostora, okolni masivi Split i Trogir, ugađajući raznim vlastima koje su se nad njim izmijenile, od Bizanta do Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, nastojali su nametnuti svoju vlast u Kaštelanskom polju. Kao rezultat pretenzija navedenih gradova formira se splitski i trogirski dio Kaštelanskog polja. Budući da je na navedenom prostoru obitavao određen broj stanovnika, uglavnom stočara, nastanjenih u potkozjačkim selima, Trogir i Split im, kao novi gospodari, nameću obveze koje su ispunjavali u sklopu kolonatskog sustava. Navedeno razdoblje bilo je popraćeno konstantnim tenzijama i povremenim sukobima među navedenim gradovima, koji su imali negativne posljedice za kaštelansko stanovništvo. Uspostavom mletačke vlasti u Dalmaciji, stanje se na kaštelanskom prostoru smirilo jer je Venecija poticala međusobnu suradnju navedenih gradova u svrhu ostvarenja što većeg profita nje same. Približavanjem Turaka Osmanlija priobalnom prostoru, točnije komunama Splitu i Trogiru i njihovim posjedima, nameće se neophodna potreba za izgradnjom obrambenih zidina i utvrda u svrhu zaštite. S obzirom da je mletačka vlast bila nemoćna ili nedovoljno motivirana da bi zaštitila prostor pod svojom upravom, trogirski i splitski plemići u Kaštelanskom polju, na vlastitu inicijativu, uz većinom vlastita sredstva, podižu obrambene utvrde, tj. kaštele, uz dozvolu mletačke vlasti, kako bi zaštitili svoje posjede i težake. Podizanjem kaštela, obvezali su se i na izgradnju utvrđenih naselja oko kaštela i time označili početak egzistiranja Kaštela kakva danas poznajemo. S obzirom da je tema rada nastanak donjokaštelanskih utvrda, točnije utvrda pod trogirskom upravom, fokus će biti stavljen na nastanak i razvoj Kaštel Starog, Kaštel Novog i Kaštel Štafilića. Analizirat će se način izgradnje svakog kaštela i pripadajućeg mu sela te njihovo funkcioniranje i društveno-gospodarski odnosi u njima.

2. POVIJESNI PREGLED KAŠTELANSKOG POLJA OD 9. DO 15. ST.

Kaštelansko polje je plodna primorska ravnica koja se prostire u smjeru zapad-istok, od Trogira prema Splitu. Na navedenom području prevladavaju vapnenac kao osnovno gradivno sredstvo obližnjih uzvisina i fliš čije su površine zaslužne za pridjev plodno koji je neodjeljiv od Kaštelanskog polja. Mjesto susreta spomenutih taložnih stijena je izvor vode kao nužan preduvjet za život, u ovom slučaju, izvor rijeke Jadro.¹ Također, zahvaljujući povoljnoj mediteranskoj klimi te Marjanu, Čiovu i Kozjaku koji djeluju kao brana od vjetrova i hladnog strujanja zraka, omogućen je razvoj poljoprivrede. Sve navedeno opravdava gustu naseljenost Kaštelanskog polja gdje prvi spomen života datira u razdoblje srednjeg paleolitika i stoljetnu borbu za prevlast nad njime.²

Glavnina podataka o srednjovjekovnom Kaštelanskom polju sadržana je u vladarskim darovnicama, notarskim spisima i rješenjima sporova između srednjovjekovnih komuna, Trogira i Splita. Prvi spomen Kaštelanskog polja datira u 9.st., točnije u darovnici kneza Trpimira iz 852. godine, izdanoj u Bijaćima kao kraljevskom posjedu (*territorium regale*) i jednom od boravišta hrvatskih vladara iz dinastije Trpimirovića.³ Navedena je darovnica prvi spomen hrvatskog imena, te ju je prof. Marko Kostrenčić okarakterizirao kao „rodni list hrvatske države“. „*Hrvatska je država rođena u to vrijeme u zaleđu dalmatinskih gradova Splita, Trogira i Zadra. Sačuvanim ispravama iz toga vremena počinje pravna povijest hrvatske države i hrvatskog prava.*“ Važnost je dinastije Trpimirović za hrvatsku povijest velika, a knez Trpimir kao njen začetnik, odlučnom i samostalnom vladavinom nad mladom kneževinom, postavio je kamen temeljac za daljnju izgradnju i razvitak hrvatske kneževine kojom su vladali njegovi nasljednici.⁴

Od 10.st. dalmatinski gradovi umjesto vlasti bizantskog cara priznaju vlast hrvatskih vladara koji raspolažu većim dijelom nekadašnjeg salonitanskog agera, te Kaštelansko polje postaje centar interesa Trogira i Splita koji će se oko njega fizičkim i diplomatskim putem sukobiti kroz razvijeni i kasni srednji vijek.

¹ BABIĆ, Ivo, *Prostor između Trogira i Splita*, Kaštel Novi, 1991., str. 11-12.

² OMAŠIĆ, Vjeko, *Povijest Kaštela*, Split, 1986., str. 9-10.

³ Isto, str. 13.

⁴ SIROTKOVIĆ, Hodimir, „Darovnica kneza Trpimira izdana u Bijaćima 852.godine (državnopravna analiza u povodu 1140. obljetnice)“, *Kaštelanski zbornik 3* (ur. OMAŠIĆ, Vjeko), Kaštela, 1993., str. 49-56.

2.1. Borba za prevlast nad Kaštelanskim poljem

U srednjem vijeku, Trogir i Split teže teritorijalnom širenju izvan okvira postavljenih u doba antike. Trogir stvara predgrađe Pasike, tj. Novi grad, a Split izlazi izvan zidina Dioklecijanove palače prema zapadu, te njegovo predgrađe, za razliku od trogirskog, ima obilježja grada, a pokazatelj je navedenog da sadrži i gradski trg. U duhu teritorijalne ekspanzije, kako je prethodno navedeno, glavni interes Trogira i Splita bio je proširiti svoju upravu nad što većim dijelom Kaštelanskog polja, a u navedenom procesu vodeću je ulogu imala Splitska nadbiskupija koja je zahvaljujući kristijanizaciji hrvatskog puka, prisutnog na navedenom području, dobila na važnosti.⁵ Kao rezultat trogirskih i splitskih ekspanzionističkih težnja, Kaštelansko polje bilo je podijeljeno na splitski i trogirski dio. Splitski dio nazvan je Dilat⁶, a trogirski Podmorje⁷.

Sporovi između navedenih srednjovjekovnih komuna najčešće su vođeni diplomatskim putem, no kada se na taj način ne bi mogao postići dogovor, nesuglasice bi eskalirale u fizički okršaj. Glavni razlog sukoba bili su promjenjivi teritorijalni ustupci vladara čiju su vlast priznavali, tj. neodlučnost tih vladara čije su isprave povremeno išle u prilog Trogiru, a povremeno Splitu. Za primjer se može navesti ugarsko-hrvatski vladar Andrija II. koji je ispravom iz 1207. godine Splitskoj nadbiskupiji potvrdio vlasništvo nad crkvama sv. Petra od

⁵ BABIĆ, Ivo, *Prostor između Trogira i Splita*, str. 71-73.

⁶ OMAŠIĆ, Vjeko, *Povijest Kaštela*, str. 27-32. Dilat (*Dilatium*) je naziv, romanskog porijekla, za istočni dio Kaštelanskog polja koji je bio u vlasništvu Splita. Protezao se od granice Solina do Stupa pod Ostrogom, tj. Stupa u Dilatu s kojim počinje trogirski dio Kaštelanskog polja. „Značajniji dijelovi Dilata bili su Lažani sa crkvom sv. Mihovila, naselja Selišća, sela Kruševik i Kozice, posjed splitskih benediktinki, posjed St. nadbiskupije sa selom Sućurcom i selo Smoljevac koje se nalazilo na granici Dilata i solinskog područja.“. Izvori koji spominju Dilat su po karakteru popisi posjeda, razni kupoprodajni ugovori i rješenja zemljišnih sporova. Prvi spomen Dilata datira u sredinu 12.st., točnije u 1171.g. kada se na inicijativu opatice Kače izradio registar posjeda splitskih benediktinki u Dilatu, a registar sadrži teritorij od Ostroga do crkve sv. Kuzme i Damjana koju su dale izgraditi splitke benediktinke na području današnje Kaštel Gomilice, a posvetio ju je 1160.g. splitski nadbiskup Absalon. Još jedan od dokumenata koji spominje Dilat je npr. spis iz 1395.g. koji sadrži izjavu žitelja sela Smoljevac, Milata Tolkovića, o stanju pašnjaka u spomenutom selu. Najveći broj posjeda u Dilatu bio je u vlasništvu splitske Nadbiskupije, kojoj je najvažniji posjed bilo selo Sućurac, a nakon Nadbiskupije, drugi najutjecajniji zemljoposjednik bile su splitke benediktinke. Na temelju raznih darovnica, crkva se kroz razvijeni i kasni srednji vijek nametnula kao najutjecajniji zemljoposjednik na navedenom području, te posjedovala trećinu obradive površine

⁷ Isto, str. 65-69. Podmorje ili *Podmorje*, kako je navedeno u ispravama trogirskih notara, naziv je za trogirski dio Kaštelanskog polja koji je obuhvaćao teritorij istočno od Malog polja do Stupa pod Ostrogom, kao graničnog stupa između Trogira i Splita. Evidentno je da toponim Podmorje simbolizira prostor uz more, a prvi spomen mu datira u 13.st., točnije u ispravu iz 1249.g. koja se odnosila na obradu zemlje na prostoru Podmorja. Navedeni teritorij su svojatali Trogirani, Splićani, splitska Nadbiskupija, ostroški didići i kliški župani, a od 1303.g., nakon što se knez Juraj Šubić odrekao svih ovlasti nad Podmorjem, Trogirani su smatrani njegovim vlasnicima. Banje selo, Ostrog, Sušnjare, Radunje, Špiljan, Žestinj (Miran), Kljukača, Seline, Bijaći i Baba su naselja koja su egzistirala na teritoriju Podmorja. Od navedenih, najvažnije je selo Ostrog čije ime se može povezati s južnoslavenskim nazivom „straža“, što nije iznenađujuće s obzirom da je navedeno selo bilo pozicionirano na važnom strateškom položaju u Kaštelanskom polju. S obzirom na tursku opasnost, stanovnici navedenih naselja se spuštaju na obalni prostor u potrazi za zaštitom, te od 15.st. toponim Podmorje izlazi iz upotrebe, a zamjenjuje ga Velo polje.

Klobučca i sv. Vitala, selima Sućurac i Ostrog, te nad Bijaćima, a deset godina nakon, novom ispravom Trogiranima potvrđuje vlasništvo nad prostorom od Stupa pod Ostrogom kao granice između trogirskog i splitskog teritorija, do Smokvice u Zagori. U situacijama kao što je navedena, jasno je da Split i Trogir nisu svojatali određeni teritorij samo iz težnje za što većim teritorijalnim proširenjem, već su oba grada imala pravne osnove po kojima im je neki teritorij u određenom povijesnom periodu pripadao. Iz izvora je vidljivo da se većina sporova vodila oko sela Ostrog na koga su pravo polagali Split, Trogir i ostroški plemenitaši didići.⁸ Vrhunac sukoba oko Ostroga datira u 1226. godinu kada su ujedinjeni Splićani i Trogirani razrušili navedeno selo, a didiće prisilili da se rasprše po Kaštelanskom polju, što nije zaustavilo njihovo svojatanje Ostroga. Povod je navedenom događaju otpor didića vlasti splitskog nadbiskupa Guncela, a podatke o događaju je ogorčeno iznio Splićanin Toma Arhiđakon. : „..., *Splićani, na čelu sa svojim knezom Petrom Humskim, krenu kopnom i morem na Ostrog. Spale ga i poruše do temelja, a Ostrožane (Didiće) sa ženama i djecom pobiše ili pohvataše i odvedoše u zarobljeništvo u Split, porušivši im čak i crkvu s grobljem iz kojeg izbacase kosti pokojnika. U tom se pohodu Splićanima pridružiše i Trogirani, smatrajući valjda manjim zlom porušiti Ostrog nego da on dođe u ruke nadbiskupu i njegovim Splićanima.*“⁹ Osamnaest godina nakon, ponovno su se sukobili Splićani i Trogirani oko Ostroga u pomorskoj bitci kod Čiova 1244. godine iz koje Splićani izlaze poraženi. Naime, kao znak zahvalnosti za pruženi zaklon od Mongola, kralj Bela IV. 18. ožujka 1242. godine Trogiru potvrđuje vlast nad prostorom od Stupa pod Ostrogom do Smokvice, ali bez spomena na selo Ostrog. Nezadovoljni navedenom ispravom, Splićani napadaju Trogir u veljači 1244. godine, a kao poražena strana, bili su primorani Trogiru priznati spornu ispravu, uključivši u nju i selo Ostrog. Navedeni dokument označava prvi spomen Ostroga kao dijela trogirskog teritorija.

Relativno mirno razdoblje za Kaštelanski prostor, tj. primirje između Trogira i Splita kao njegovih gospodara, nastupilo je u vrijeme mletačke uprave nad dalmatinskim gradovima, koju je Trogir priznao 1322. godine, a Split nekoliko godina poslije. Venecija je poticala uspostavljanje saveza i međusobnu suradnju između navedenih gradova, no ograničila je gradsku autonomiju što potvrđuje podatak da je mletački knez imao veće sudske ovlasti od gradskih sudaca. Unatoč priznavanju mletačke vlasti, formalni gospodar Splita i Trogira bio je ugarsko-hrvatski kralj što ih je uključilo sredinom 14.st. u sukob između Venecije i Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Nastupilo je protumletačko raspoloženje u dalmatinskim gradovima,

⁸ OMAŠIĆ, Vjeko, *Povijest Kaštela*, str. 15-16.

⁹ BRKOVIĆ, Milko "Prostor između Solina i Trogira u diplomatskim formulama srednjovjekovnih isprava." *Croatia Christiana periodica* 22, br. 41 (1998): 31-52. <https://hrcak.srce.hr/109263>

potpomognuto buntom protiv ograničavanja gradske autonomije. Nakon Zadarskog mira 1358. godine i poraza Venecije, Split i Trogir su priznavali vlast samo ugarsko-hrvatskog kralja, Ludovika I. Anžuvinskog koji 1362. godine potvrđuje definitivno vlasništvo Trogira nad Ostrogom oko kojeg su se sporili stoljećima. Tom odlukom i hrvatski plemenitaši didići službeno gube prava nad Ostrogom. Rješenjem pitanja vlasti nad Ostrogom, lokalni sukobi na Kaštelanskom prostoru između srednjovjekovnih komuna koje su njime gospodarile su rjeđi jer se javljaju vanjske opasnosti koje će ih prisiliti na solidariziranje i međusobnu suradnju kako bi opstali. U 14.st. problem su im stvarala pustošenja Vlaha koji su upadali na gradski teritorij, a od 15.st., kao i ostatku Europe, prijeti opasnost od Turaka Osmanlija.¹⁰

2.1.1. Srednjovjekovna granica između Trogira i Splita

Kako je navedeno u prethodnom paragrafu, srednjovjekovno Kaštelansko polje je mjesto zbivanja i izvor raznih sukoba, a vlasništvo nad njime mijenjalo se ovisno o volji vladajućih. Trogir i Split su ugađajući vladarima prisvajali pojedine teritorije u polju, a evidentno je da su sporovi uglavnom vođeni oko sela Ostrog i u manjoj mjeri oko sv. Petra od Klobučca.¹¹ Selo Ostrog bilo je važno zbog svog strateškog položaja u polju, te zbog pozicioniranosti uz put koji je povezivao obalni prostor sa Zagorom, poljoprivredno vrlo važnom cjelinom. Poznato je da je trogirsko plemstvo, predvođeno plemićkim obiteljima Andreis i Cega, širilo svoje posjede u Zagori, prvenstveno u privredne svrhe.¹² Odlukom kraljevskog odbora 1362. godine, u vrijeme vladavine kralja Ludovika I., Ostrog je definitivno pripao Trogiru te je definirana granica između Dilata i Podmorja. Granica je označena na Kozjaku željeznom šipkom zabodenom u Crjenu stinu u kojoj je bio uklesan i križ pa je, shodno tome, susjedno područje nosilo naziv Križice. Niz Kozjak, granica se protezala do obale, točnije do Stupa pod Ostrogom (*columnna sub Ostrog*) u trogirskim ispravama, tj. Stupa u Dilatu (*columnna que est in Dilato*) u splitskim ispravama. „Granica je bila povučena preko Kaštelanskog zaljeva na Čiovo i prolazeći sredinom otoka nastavljala se do zapadne obale Šolte koja je cijela pripadala Splitu. Maleni otok sv. Stjepan (danas Stipanska) koji se nalazi uz zapadnu obalu Šolte, pripao je Trogiru.“

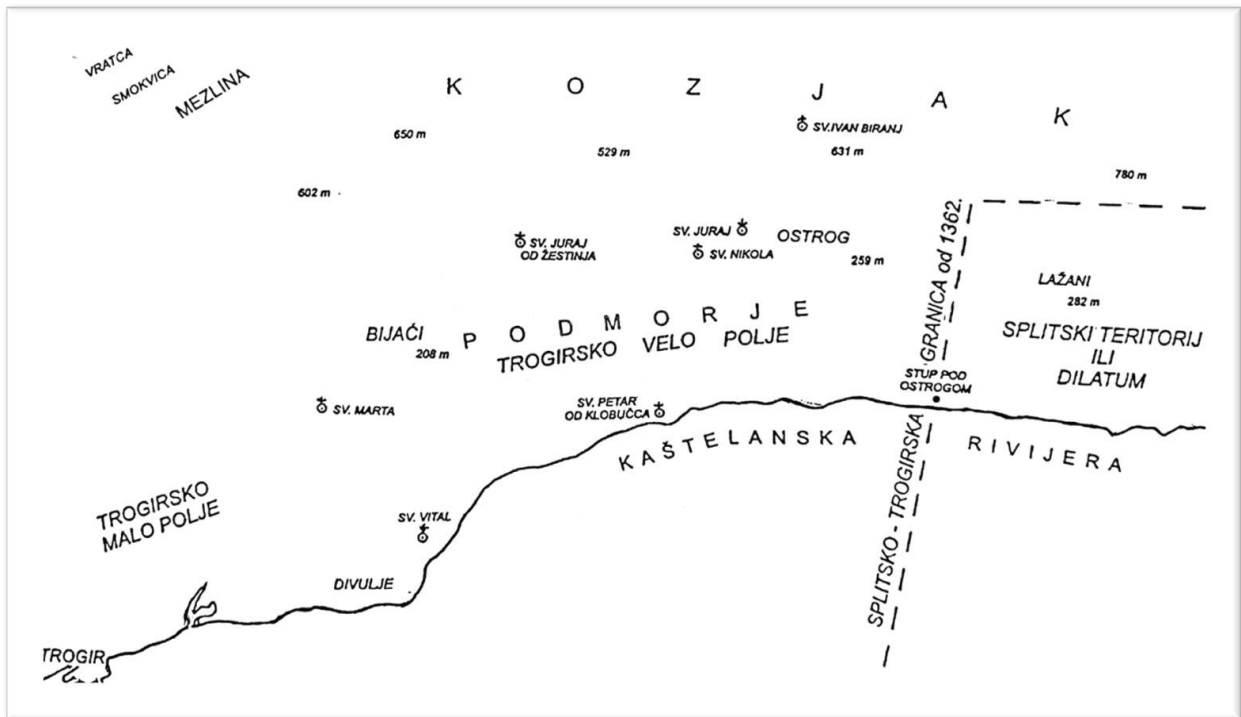
Prema Omašiću, dugo je vremena navedena granica bila problematična zbog nedefiniranog položaja Stupa pod Ostrogom. U 18.st. prilikom teritorijalnog sukoba oko Velog gaja, između Kaštel Kambelovca i Kaštel Lukšića, sa sigurnošću je utvrđeno da je navedeni

¹⁰ OMAŠIĆ, Vjeko, *Povijest Kaštela*, str. 16-23.

¹¹ Isto, str. 106.

¹² Isto, str. 68-69.

Stup pod Ostrogom, tj. Stup u Dilatu bio u vinogradu na obalnom području jer je na zemlji bio vidljiv vrh stupa s urezanim križem. Geometar Barbieri 1745. godine definirao je dimenzije i položaj graničnog stupa - bio je oko 20 metara udaljen od mora, dužine 190 cm, a širine 45 cm. Preciznim definiranjem položaja Stupa pod Ostrogom, riješen je i problem određenja splitskog dijela Kaštelanskog polja, tj. Dilata.¹³

Slika 1. Prikaz Kaštelanskog područja od 12. do 14.st.

2.2. Splitski i trogirski posjedi u Kaštelanskom polju

Na području srednjovjekovnog Kaštelanskog polja najzastupljenija su bila sela uz egzistiranje i raznih feudalnih posjeda, npr. vladarskih i samostanskih. Važni preduvjeti za izgradnju naselja ili bilo kakvog suvislog objekta kojem je svrha doprinijeti svakodnevnom životu puka prisutnost su izvora vode, plodnog obradivog tla te povoljan strateški položaj. „Veći dio tih preduvjeta naslijeđen je iz antike, pa se život samo obnavlja ili bolje rečeno nastavlja na istom mjestu uz moguće manje prekide.“¹⁴ Parafrazirajući I. Babića, u srednjem vijeku, prostorna organizacija navedenog polja sastojala se od dvije faze. Prva faza, u literaturi

¹³ Isto, str. 106-108.

¹⁴ BURIC, Tonči, „Srednjovjekovna naselja u Kaštelima“, *Kaštela koljevka Hrvatske: zbornik radova sa simpozija u Kaštel Starom 30. rujna - 3. listopada 1998. godine* (ur. HODŽIĆ, Milan), Kaštel Stari, 1998., str. 30-33.

nazvana ranosrednjovjekovna, zastupljena je do 12. stoljeća te obuhvaća potkozjačka sela i gospodarske objekte i zadužbine hrvatskih vladara koji su zauzimali veći dio ondašnjeg salonitanskog agera. Vladarske zadužbine, kao što je crkva svetog Jurja na Putalju, vizualno su se razlikovale od ostalih objekata u polju jer kao vladarske, morale su se doimati veće i raskošnije u odnosu na druge građevine. Navedene zadužbine gube na važnosti premještanjem političkog središta u Ugarsku, a time počinje druga faza koja je trajala od 12. do 15. st. te se u njoj osim postojanja već spomenutih sela grade i novi objekti (crkve, samostani, mlinovi,...) na inicijativu Trogira i Splita kao vlasnika navedenog područja.¹⁵

Iz navedenog je jasno da sela egzistiraju kroz cijeli srednji vijek. Bila su pozicionirana na padinama Kozjaka (nadmorska visina 200-400 m), na granici stočarskih i poljoprivrednih površina. Vrlo malo se sa sigurnošću zna o srednjovjekovnim selima, kao i o već spomenutim gospodarskim zdanjima zbog topičke promjene položaja naselja i materijala od kojeg su navedeni sadržaji bili građeni, npr. suhozid i drvo,¹⁶ no pretpostavka je da su sela (*villae*) i zaseoci (*vici*) bili rodovski grupirani u jata kuća građeni od drveta budući da izvori iz 13., 14. i 15. st. navode drvene kuće, tj. jednoćelijske prizemnice u prigradskim područjima Trogira i Splita. Središta srednjovjekovnih sela i naselja bila su crkvice, najčešće izgrađene na istaknutim mjestima u polju, uz poljske puteve. Građene su u stilu predromanike, romanike i gotike, a njihova veličina može se uzeti kao jedan od indikatora naseljenosti pojedinog područja. Još su jedan od indikatora naseljenosti i groblja smještena uz crkve. Način pokapanja, ukrašenost grobova i njihov broj, odraz su života određenog mjesta jer pokazuju porast ili pad broja stanovnika i povijesno razdoblje kojem neko groblje pripada.¹⁷ Na kaštelanskom prostoru provedeno je arheološko istraživanje nad grobljem Bijaći- Stombrate za kojeg se utvrdilo da pripada razdoblju 9. st. „*Groblje pripada tipu groblja na redove, koje se datira okvirno u IX-X stoljeće. Otkriveni grobovi položeni su u 6 nepravilnih nizova po 4-5 grobova položenih smjerom istok-zapad, s blagim otklonima (glave svih ukopanih su na zapadu). Grobovi su u pravilu imali po jednog pokojnika. U grobovima je uglavnom nađen nakit, koji se vremenski može smjestiti okvirno u IX-X st. Tipološki se uklapa u srodne nalaze s istraženih starohrvatskih groblja od Solina do Bijaća.*“¹⁸

¹⁵ BABIĆ, Ivo, *Prostor između Trogira i Splita*, str. 77., 84.

¹⁶ BURIĆ, Tonči, „Srednjovjekovna naselja u Kaštelima“, *Kaštela koljevka Hrvatske: zbornik radova sa simpozija u Kaštel Starom 30. rujna - 3. listopada 1998. godine* (ur. HODŽIĆ, Milan), str. 30-33.

¹⁷ BABIĆ, Ivo, *Prostor između Trogira i Splita*, str. 80-82.

¹⁸ BILICH, Ivanka, „Novo groblje starohrvatskog razdoblja u Bijaćima-Stombrate“, *Kaštelanski zbornik 3* (ur. OMAŠIĆ, Vjeko), Kaštela, 1993., str. 28-30.

Prethodni paragraf pruža površan, ali ipak koristan opis za kreiranje slike o srednjovjekovnim selima koja su egzistirala na području Kaštelanskog polja, a spadala pod vlast Trogira ili Splita. Sela i prostor pod splitskom upravom na navedenom području su bila uključena u teritorij Dilata, a pod trogirskom upravom u teritorij Podmorja.

2.3. Društveno-gospodarska obilježja potkozjačkih naselja

Optimalan geografski položaj Kaštelanskog polja omogućio je razvoj primarnih gospodarskih djelatnosti kao što su poljoprivreda i stočarstvo. Od poljoprivrednih kultura ističe se uzgoj masline i vinove loze koje na navedenom prostoru egzistiraju od antike, a prisutan je bio i uzgoj bajama, smokava i u manjoj mjeri žitarica (pšenica, ječam, zob, raž i proso). Dolaskom Hrvata kao stočarskog naroda na prostor Kaštelanskog polja, jasno je da je stočarstvo imalo veliku gospodarsku ulogu na navedenom području, no oni već od 9. st. djelomično prihvaćaju i nastavljaju održavati i antičku tradiciju uzgoja vinove loze i masline.¹⁹ U razdoblju razvijenog i kasnog srednjeg vijeka uzgoj je navedenih poljoprivrednih kultura bio potican od strane trogirskih i splitskih statuta, te su već spomenuta sela u Podmorju i Dilatu bila vrlo važna za egzistiranje srednjovjekovnih komuna, Trogira i Splita, a osim poljoprivrede, zastupljeno je bilo uzgajanje ovaca, koza i krava od kojih su navedeni gradovi ostvarivali nezanemarive prihode.

Mijenjao se položaj ljudi koji su se bavili obradom plodnog polja i uzgojem stoke, a promjenu njihovog položaja uvjetovali su društveni odnosi na navedenom području kao odraz društvenih odnosa na teritoriju države, pa čak i šire. Prema M. Baradi, robovi, tj. „*servi et ancillae*“ u 9.st. bili su glavna radna snaga za obrađivanje zemlje, a s vremenom to postaju slobodni seljaci (*villani*), tj. koloni ili težaci. Ekspanzijom Trogira i Splita na Kaštelansko polje, pojavljuje se kolonat kao društveno-gospodarski odnos koji se temelji na zakupničkom statusu kolona u odnosu na zemljoposjednike, kao što su crkvene institucije i viši društveni slojevi. Dalmatinski kolonat je bio ograničeni nasljedni zakup, te je važno naglasiti da se kolonatski odnos uspostavljao dobrovoljno, a razvijanjem navedenog odnosa, riječ kolon (težak) označavala je izrabljivani društveni sloj. Unutar tog odnosa, težakove obveze i prava su nazvani „*težašćinom*“, zemljoposjednikove „*gospodaršćinom*“, a obveza seljaka da zemljoposjedniku uruči dohodak „*gonjašćinom*“. Težakov položaj nije bio isti u svim dijelovima Kaštelanskog polja. Selima koja su bila u vlasništvu Splitske nadbiskupije bio je nametnut dodatni izdatak

¹⁹ PERICA, Slavko, KOVAČEVIĆ, Ivica, „Maslinarstvo u Kaštelima“, Kaštela koljevka Hrvatske: zbornik radova sa simpozija u Kaštel Starom 30. rujna - 3. listopada 1998. godine (ur. HODŽIĆ, Milan), str. 629.

„*gravedines villae*“, no treba spomenuti da je na posjedima koji su bili u vlasništvu crkve dohodak zemljoposjednicima bio prihvatljiviji za težake u odnosu na posjede u privatnom vlasništvu. Na ostalim posjedima u Dilatu i Podmorju, odnos između težaka i zemljoposjednika bio je definiran samo ugovorom o obradi zemlje na čije su se poštivanje obvezali jamčenjem svojih dobara, a u slučaju nepoštivanja ugovora, akteri su se mogli obratiti općinskom sudu one vlasti pod koju su spadali. Prema ugovorima, neobrađena zemlja se pružala „*ad pastinandum*“, tj. na obrađivanje, a prethodno obrađena zemlja na rad, tj. „*ad laborandum*“. Najam određene zemlje je trajao ovisno o volji zemljoposjednika, a mogao je trajati i sve dok određena loza traje. Zbog nedovoljno radne snage i velike količine neobrađene zemlje kao posljedica ratova između Trogira i Splita, zemljoposjednici su i nakon prestanka valjanosti ugovora davali zemlju na obrađivanje istim težacima što bi rezultiralo prijelazom određene zemlje u nasljedstvo težaka koji su je obrađivali, ali to nije promijenilo njihov pravni položaj jer oni i dalje ne bi stekli posjedovno vlasništvo nad zemljom, već emfiteutsko pravo nad lozom. Također, 1433. godine Trogir i Split povećali su nadnicu težacima kako ne bi u potrazi za povoljnijim uvjetima napustili navedeni prostor kojem je ionako nedostajalo radne snage. Splitski statut iz 1312. i trogirski iz 1322. godine definirali su kazne za težake koji bi prekršili odredbe ugovora te tim aktom kolonat postaje gospodarski temelj društveno- političkog sustava na navedenom području. Iako su se oba statuta bavila određenjem položaja kolona, trogirski statut ga je detaljnije definirao od splitskog, čemu ide u prilog izvadak iz trogirskog statuta: „*U 2. knjizi Statuta (gl 73) bila je određena nadnica za najamne radnike i radnice koji su radili u polju za vrijeme poljskih radova. Muškarcima su se plaćala 2 solda na dan uz kruh, bob i vino, a ženama samo 12 denara bez hrane.*“ Budući da statuti nisu odmah sadržavali sve odredbe vezane za navedene odnose, naknadno su upotpunjeni „*reformacijama*“ i „*terminacijama*“. S obzirom da su istaknuti zemljovlasnici kroz kasni srednji vijek bili jedini nositelji političke vlast u navedenim komunama, statutarne odredbe su podređene njihovim interesima, uglavnom na štetu težaka.

Podmorje i Dilat su bili najvažniji teritoriji Trogira i Splita te su u velikoj mjeri bili iskorištavani od strane gradskih vlasti. Stanovnici Kaštelanskog polja morali su obavljati za navedene komune javne radove, stražarske i vojne poslove, slati određen broj veslača za gradske galije. Također, najveći profit od privrede i stočarstva imali su gradovi koji su kontrolirali izvoz i uvoz određenih proizvoda, kao što su žitarice nad kojima su komune imale monopol. Stanovništvo izvan zidina gradskih komuna nije imalo utjecaja u političkom životu,

već su bili pasivni promatrači s jednim ciljem, a to je osiguranje vlastite i obiteljske egzistencije.²⁰

3. NASTANAK DONJOKAŠTELANSKIH UTVRDA I SELA

Kao rezultat pada Bosne u turske ruke 1463. i Hercegovine 1482. godine, izloženost je hrvatskog teritorija turskim napadima rasla. Bitkom na Krbavskom polju 1493. počeo je Stogodišnji rat protiv Turaka kojeg su obilježili veliki ljudski gubici, surovo utjerivanje harača i češće prisilna nego svojevoljna islamizacija.²¹ „*Narod je tražeći spasa bježao preko Save i k moru. Turčin, nadirući za bjeguncima, sobom je vodio tamne elemente sa Balkana, koji, razvrstani u turskoj vojsci kao pomoćne čete vršili su službu provodića, uhoda, najamnika, konjušara i sluga,...*“²² Kao i ostali dijelovi hrvatskog prostora, Kaštelansko polje je od 14. st. bilo izloženo provalama i pljačkama, najčešće nomada Vlaha u službi Osmanskog Carstva, ali i kliške posade koju su ratne okolnosti prisilile na pljačku kako bi opstala. Spominje se provala Vlaha 1474. godine kada su opljačkali posjede u Dilatu, ponajviše one u vlasništvu splitskih benediktinki. Iako su postojale obrambene kule u polju, kao što je Znoilo kod današnjeg Prgometa i nadbiskupska u današnjem Kaštel Sućurcu, njihova učinkovitost nije bila velika, te su se provale neometano odvijale. Potaknuto strahom, stanovništvo već spomenutih nezaštićenih naselja u Dilatu i Podmorju napuštalo je svoja sela i naseljavalo Čiovo, Drvenik, Šoltu, Vis i talijanski dio zapadne obale Jadrana. Mletačka vlast nije bila sposobna zaštititi navedeni teritorij, stoga trogirski i splitski vladari Kaštelanskog polja pokreću izgradnju vlastitih utvrda kako bi zaštitili preostalo stanovništvo iz navedenih sela, a time su prvenstveno štitili vlastite građane i imovinu.²³ Na Području Velog polja, u periodu od 1481. do 1600. godine, trogirski nobili sagradili su deset kaštela u ovom kronološkom redu: Koriolan Cipiko 1481., Mihovio Rosani 1482., Jerko i Nikola Vitturi 1487. kao i Andrija Celio-Cega, Stjepan Stafileo 1508., Pavao-Antun Cipiko 1512., Matija Dragazzo 1543., Ludovik i Ivan Lodi 1548., Ivan Quarco 1558. i Ivan i Pavao de Andreis 1600. godine. U neposrednoj blizini kaštela koje

²⁰ OMAŠIĆ, Vjeko, *Povijest Kaštela*, str. 108-116.

²¹ VALENTIĆ, Mirko, ČORALIĆ, Lovorka, *Povijest Hrvata: Od kraja 15.st do kraja Prvog svjetskog rata*, Zagreb, 2005., str. 18-20.

²² PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, Kaštela, 1997., str. 17.

²³ OMAŠIĆ, Vjeko, *Povijest Kaštela*, str. 119-120.

su izgradili Koriolan Cipiko, Pavao-Anton Cipiko i Stjepan Stafileo, nastala su Donja Kaštela, a oko Lodijevog kaštela formiralo se malo naselje Nehaj koje se smatra dijelom današnjeg Kaštel Štafilića.²⁴

3.1. Nastanak i izgradnja Kaštel Starog

3.1.1. Kaštel Koriolana Cipika

Obitelj Cipiko jedna je od najuglednijih trogirskih plemićkih obitelji, a Koriolan Cipiko, zvan Veliki, najistaknutiji je njezin član. Rođen 1425. godine u Trogiru, istaknuo se među sugrađanima, pa i šire, kao izvrstan govornik. Poznato je njegovo djelo *De bello Asiatico* u kojem kao sudionik rata, točnije zapovjednik trogirске galije u ratu Mletačke Republike i Osmanskog Carstva na Levantu, u periodu od 1470. do 1474. godine, opisuje ratne događaje, te je djelo jedno od prvih hrvatskih pomorskih ratnih memoara. Prihod od navedenog rata, s obzirom da je bio na pobjedničkoj strani, ulaže u izgradnju vlastitog kaštela kako bi zaštitio svoje posjede u Kaštelanskom polju.²⁵ Trogirski je knez Troilo Maripietro 16. kolovoza 1476. Koriolanu izdao ispravu kojom mu je dozvoljena izgradnja kaštela na obali: „... *dozvoljavamo rečenom gospodinu Koriolanu, koji se obratio nama i ponizno molio da može na svom zemljištu istočnije od Sv. Petra, u Velom Trogirskom polju uz obalu mora dati sagraditi jednu palaču ili zidani zaklon opasan jarcima, na svoj trošak, u čijim granicama treba sagraditi selo u kojem će seljaci spomenutog polja, dobivši Koriolanovu dozvolu, sagraditi svoje nastambe dajući gospodinu Koriolanu dužne regalije, da bi pri obradi samog polja bili uspješniji pouzdavajući se u zaštitu te palače ili utvrđenja u kojoj u svakoj zgodi mogu naći spas...*”, a potporu u podizanju kaštela mu je pružio i mletački dužd Petar Mocenigo, smatrajući izgradnju korisnom za zadržavanje stanovništva na navedenom prostoru, a samim time i za obrađenost polja.²⁶ Izgradnja kaštel Cipika je dovršena 1481. godine, a on je imao obrambenu i stambenu funkciju.²⁷ Na ulazu u navedeni objekt stajao je natpis: „*Koriolan Cipiko sin Petra zapovjednik galije pod veoma slavljnim vojskovođom Petrom Mocenigom sagradio je ovu zgradu od azijskog plijena 1481.*“ Kaštel je bio ograđen jarkom te mu se moglo pristupiti samo kroz sjeverna i južna vrata. Sjevernu stranu objekta činila je kula preko koje se kontrolirao ulaz u kaštel koji je s kopna bio moguć samo pokretnim mostom, a na južnoj strani su bila morska

²⁴ PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, str. 12-13.

²⁵ BABIN, Ankica, *Crkva sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Starome*, Kaštela, 2012., str. 13.

²⁶ OMAŠIĆ, Vjeko, *Povijest Kaštela*, str. 120-121.

²⁷ BABIN, Ankica, *Crkva sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Starome*, str. 14.

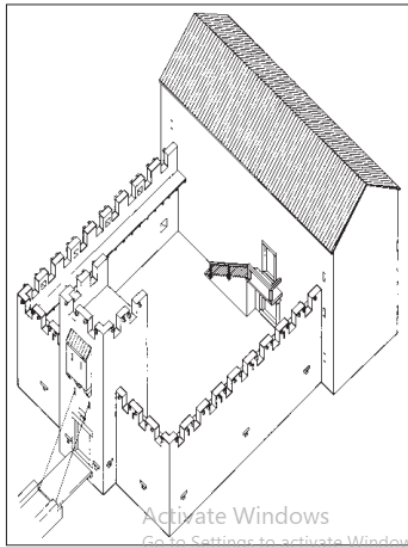
vrata, izgrađena prvenstveno za slučaj bijega, ali i za potrebe trgovine koja se najčešće u navedenom periodu odvijala na moru.²⁸ Prema dipl. ing. arh. Katji Marasović, navedena građevina je prošla kroz 4 faze izgradnje. Prvu fazu je obilježila izgradnja „...južnog stambenog dvokatnog objekta (palače) na morskim hridima i sjeverne trokatne obrambene kule s mašikulom ili bretešom...“.²⁹ Dimenzije tlocrta južnog dijela kaštela su 6,5 x 18 metara, a na temelju usporedbi s dubrovačkim ljetnikovcima iz 15.st. i kaštel Stafileom, K. Marasović pretpostavlja da je južni dio objekta Koriolanovog kaštela bio natkriven dvostrešnim krovom. U prizemlju je bila smještena konoba. Na prvom katu su postojala četiri četvrtasta prozora, manjih dimenzija, pozicionirani pod stropom što upućuje da se prvi kat koristio kao kuhinja, prostor za posluhu i ostava. Za razliku od gradskih palača, drugi kat je bio piano nobile ponajviše zbog udaljavanja otvora objekta od jakih valova koji su udarali o pročelje te kako bi plemenitaši imali što bolji pogled na Kaštelanski zaljev. Prizemlje i prvi kat je povezivalo vanjsko stubište (*ballatura*), a pretpostavka je da su prvi i drugi kat bili povezani drvenim stepenicama unutar objekta. Sjeverni dio objekta sadržavao je dvorište kojeg je okruživao obrambeni zid visine sedam metara s kulom na sjeveru. Obrambeni zid završavao je obrambenim kruništem s drvenim ophodom do kojeg se, iz praktičnih razloga, najvjerojatnije dolazilo ljestvama jer su one u slučaju opasnosti mogle biti uklonjene kako bi se neprijatelju onemogućio ulaz. Druga je faza uslijedila nakon požara koji je zahvatio kaštel oko 1490. godine, te osim što je uništio kaštel, izazvao je smrt Koriolanove supruge. Kaštel je obnovljen 1493. uz pomoć Mlečana te je postavljen novi natpis: „*Koriolan Cipiko sin Petra zgradu spaljenu požarom dobročinstvom mletačkog Senata i svojim troškom obnovio je u još bolje stanje 1493.*“. Obnovu je kaštela vodio majstor Mihovil Miljajević. Nakon obnove, tj. u drugoj fazi izgradnje, kaštel dobiva izgled renesansnog ljetnikovca jer su na južnom pročelju stambenog objekta regularni otvori na drugom katu zamijenjeni dvama renesansnim prozorima i balkonom s kamenom ogradom. Također, u renesansnom duhu, izgrađeno je dvorište s trjemovima te je nad trijemom s južne strane objekta izgrađena otvorena terasa.³⁰ Treća i četvrta faza izlaze iz vremenskog okvira ovog rada, a odnose se na prilagođavanje kaštela u stambene i gospodarske svrhe s obzirom da više nije prijetila opasnost koja mu je u prethodnim stoljećima nametnula prvenstveno obrambenu ulogu.³¹

²⁸ OMAŠIĆ, Vjeko, *Povijest Kaštela*, str. 121.

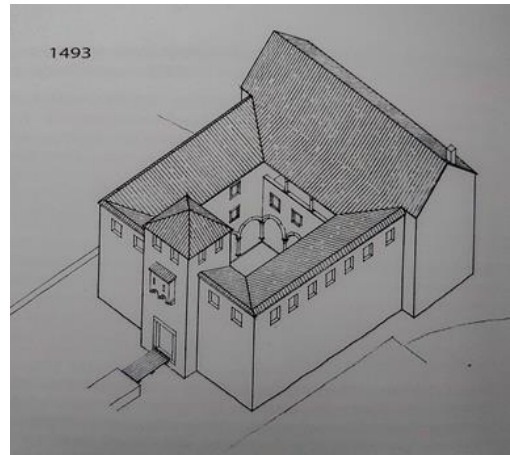
²⁹ BABIN, Ankica, *Crkva sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Starome*, str. 14.

³⁰ Marasović, Katja. "Kaštel Cipiko u Kaštel Starome." *Prostor* 19, br. 1(41) (2011): 30-41. <https://hrcak.srce.hr/70349>

³¹ BABIN, Ankica, *Crkva sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Starome*, str. 14-15.

Slika 2. Kaštel Koriolana Cipika 1481.g.

Slika 3. Kaštel Koriolana Cipika 1493.g.

Slika 4. Kaštel Cipiko 2012.g.

3.1.2. Nastanak Kaštel Starog

Početak gradnje Koriolanovog kaštela ujedno je i početak izgradnje naselja oko njega koje danas nosi naziv Kaštel Stari. Naime, ispravom trogirskog kneza Maripietra iz 1476. godine, Cipiko se obvezao na izgradnju utvrđenog sela oko svog kaštela, u svrhu zaštite seljaka od neprijateljskih napada. Nakon što je izgradio kaštel, Koriolan Cipiko otkupljuje okolne parcele po mnogo povoljnijoj cijeni nego što je bila u kasnijim stoljećima, a kupljene parcele dodjeljuje svojim težacima koji su mu zauzvrat plaćali daću.³² Na temelju natpisa uklesanog na vanjskoj strani zapadnog zida sela na Barkunu (Balkunu)³³, razvidno je da je selo bilo utvrđeno bedemima 1507. godine, nakon Koriolanove smrti, uz pomoć Mlečana, za vrijeme vladavine dužda Leonarda Loredana, a na inicijativu trogirskog kneza Bernardina Contarena.³⁴ Odluka o sufinanciranju utvrđivanja navedenog sela ukazuje na strah Mletačke Republike od mogućih turskih provala na navedenom području. Obrambeni sustav je okružio selo sa sjeverne, istočne i zapadne strane, sve do mora, dok je morska strana ostala nezaštićena jer od tu nije navirala opasnost. Paralelno s istočnim i zapadnim zidom, tekli su potoci kao dodatna prepreka napadačima. Niz cijelu dužinu obrambenog zida pružao se drveni ophod, a na kraju zida nalazila su se kruništa. Između kruništa bile su puškarnice. Na sjevernom zidu nalazile su se tri kule, dvije ugaone i jedna po sredini zida, nad seoskim vratima. Naselje je poprimilo izgled pravokutnika, a na istočnoj i zapadnoj strani bila su vrata koja su sadržavala obrambeni dio, barkun. Prostor ispred drvenog mosta kaštela nazivao se Brce, po brvnu, tj. drvenom mostu ispred kojeg se nalazilo, a imao je funkciju trga.³⁵ Prema raspoloživim izvorima, smatra se da su prve kuće u današnjem Kaštel Starom izgrađene 1481. godine čiji su naseljenici bili težak Radin Ilić i težakinja Mira.³⁶ „*Kuće s vrtom grade se na točno definiranim parcelama (15 x 25 m) koje su kraćom stranicom bile smještene uz dvije glavne paralelne ulice. Građene su na udaljenosti od obrambenog zida radi sigurne obrane.*“ Prva župna crkva izgrađena je 1600.g. na parceli trogirske plemićke obitelji Cega, izvan zapadnog zida sela. Prije izgradnje navedene crkve, crkveni obredi su se održavali u Cipikovoj kapelici, unutar njihovog kaštela, a o tome svjedoči vizitacija biskupa Augustina Valiera koja datira u 1579. godinu³⁷, a opisuje „*neki prostor za molitvu (oratorij), koji se nalazio u nekom uglu kaštela i bio je zapušten, pa su vizitatori zabranili da se u njemu govori misa dok se ne uredi.*“ Obitelj Cipiko i ostali

³² BABIN, Ankica, *Crkva sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Starome*, str.15-17.

³³ Zapadni ulaz u Kaštel Stari

³⁴ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, 1.dio, Kaštela, 2001., str. 154.

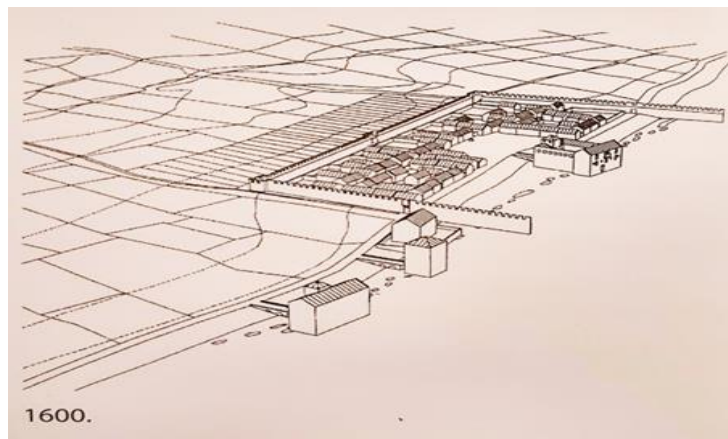
³⁵ BABIN, Ankica, *Crkva sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Starome*, str. 15-18.

³⁶ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 156.

³⁷ BABIN, Ankica, *Crkva sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Starome*, str. 17-18.

podupiratelji izgradnje crkve dobili su potporu od trogirске biskupije koja je jamčila da će buduća crkva uživati u samostalnosti i svim pravima župne crkve.³⁸ Crkvu svetog Ivana Krstitelja je 1641. godine posvetio trogirski biskup Pax Jordanus koji je u svojih devet vizitacija u periodu od 1629. do 1647. godine iznio vrijedne podatke o stanju navedene crkve.³⁹ S vremenom se Kaštel Stari formira kao planski utvrđeno naselje, a kako bi se proširio teren, nasipa se dio uz istočnu stranu Koriolanovog kaštela, te je na tom prostoru u 17. st. podignuta nova palača Cipiko koja se sastojala od dva kata i velikog unutrašnjeg dvorišta.⁴⁰

S obzirom da je 1512. godine izgrađen kaštel Pavla-Antona Cipika, kao novi Cipikov kaštel (*Castelnuovo Cippico* ili *Castelnuovo*), Koriolanov kaštel je među narodom poprimio naziv stari Cipikov kaštel (*Castel vecchio Cippico* ili *Castel vecchio*), te su se sela oko njih također tako počela nazivati, Stari i Novi. Nasljednike Koriolana Cipika stanovništvo je zvalo Koriolanovići, a Pavla Cipika Polići. „*Stanovnici Staroga nazvani su Starosejani, a Novoga Novjani.*“⁴¹

Slika 5. Pretpostavljeno stanje Kaštel Starog 1600.g.

3.2. Kaštel Andreis i Kaštel Celio Cega

Zapadno od Koriolanovog kaštela, u njegovoj neposrednoj blizini, sagrađena su dva manja kaštela, kaštel Andreis i kaštel Celio Cega.⁴² Još uvijek svi detalji vezani za navedena kaštela nisu razjašnjeni, no veliki broj podataka o njima iznio je povjesničar Pavao Andreis, a sintezu prema raspoloživim izvorima napravila Katja Marasović. Ovaj paragraf fokusira se na

³⁸ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 157.

³⁹ BABIN, Ankica, *Crkva sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Starome*, str. 21.

⁴⁰ Isto, str. 17.

⁴¹ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 156-157.

⁴² Isto, str. 168.

kaštel Celio Cega, no njegovu povijest je nemoguće pratiti bez kaštela Andreis s obzirom da su u različitim povijesnim razdobljima navedeni kašteli imali iste vlasnike.

Celio Cega i Andreis su jedne od najuglednijih trogirskih patricijskih obitelji, a obitelj Celio Cega također je i jedna od najbrojnijih trogirskih plemićkih obitelji koja je od rane povijesti grada Trogira bila dio njegove vladajuće strukture.⁴³ Mletačka vlast 1482. godine izdaje dozvolu za izgradnju kaštela Andriji Celio Cegi, zapovjedniku trogirske galije koja je pod njegovim vodstvom preživjela brodolom 1496. godine, a u kojem je stradalo 160 članova posade. Prema Marku Perojeviću, tri godine nakon Andrijine dozvole, trogirski knez Franjo Ferro izdaje trogirskom plemiću Leonu Andreisu dozvolu za podizanje kaštela u Gostinju, a izgradnju su dovršili Ivan i Pavao Andreis oko 1600. godine, kilometar zapadnije od Gostinja. Unatoč prvotnoj dozvoli Andrija Celio Cega nije započeo izgradnju kaštela tada, već je 1487. tražio novu dozvolu za podizanje kaštela u kojem bi zaklon od neprijateljskih provala našli okolni seljaci koji su najčešće bile žrtve morlačkih pljački. Istaknuo je u molbi kako će država profitirati od budućeg kaštela i naselja koje bi uz njega nastalo jer će opskrbljivati galije novim veslačima. Vlastitom je imovinom 1501. godine Andrija Celio Cega izgradio svoj kaštel, udaljen desetak metara od izvorne obale, uz kojeg se formiralo manje selo. Oko 1600. godine, njegovi nasljednici su postigli dogovor s obitelji Andreis, točnije Ivanom i Pavlom Andreisom te je pretpostavka da su oni međusobno zamijenili vlasništvo nad kaštelima tako da je kaštel Celio Cega prešao u vlasništvo obitelji Andreis dok je novosagrađena Andreisova kula prešla u ruke obitelji Celio Cega. „*Ako je zaista došlo do zamjene kaštela, onda su Celio Cege sa svoga bivšeg kaštela prenijeli ploču s natpisom o njegovoj gradnji 1501. godine na dotadašnji Andreisov kaštel, koji je prešao u njihovo vlasništvo.*“ Celio Cegin bivši kaštel bio je u vrlo lošem trošnom stanju, stoga ga je Pavao Andreis renovirao uz velike troškove.⁴⁴ Njegova tlocrtna forma prikazana je na planu Kaštel Starog iz 1704. godine u kojem je kaštel prikazan zapadno od Celio Cegina kaštela s gospodarskim zgradama koje su bile u njegovom vlasništvu, a pozicionirane su bile nasuprot javnom putu. Na austrijskom katastru iz 1831. godine kaštel je definiran kao ruševina tlocrtnih dimenzija 7 x 19 metara. Razvidno je da je pripadao tipu utvrđenih kuća s kulom na sjeveru. Danas taj kaštel više ne postoji već su vidljivi samo njegovi temelji u moru, na rivi u Kaštel Starom, a o pokušajima stvaranja naselja oko njega svjedoči dokument iz 1704. godine koji spominje kirurga Lazzaronija koji je stanovao u Andreisovom

⁴³ <http://www.plemstvo.hr/obitelji/celiocega>

⁴⁴ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 168-169.

kaštelu, u iznajmljenoj kući u vlasništvu Donata Civalellija.⁴⁵ Što se tiče Celio Cegina kaštela, on od tridesetih godina 18. st. nije bio u njihovu vlasništvu, već prelazi u vlasništvo obitelji Andreis i obitelji Paladinija.⁴⁶

Slika 6. Hridi na kojima je izgrađen kaštel Andreis

Slika 7. Kaštel Celio Cega

3.3. Nastanak i izgradnja Kaštel Štafilića

3.3.1. Kaštel Stjepana Stafilea

Stjepan je Stafileo prema Pavlu de Andreisu bio ugledni trogirski građanin i plemenitaš, porijeklom s Krete. Prezime Stafileo ukazuje na grčko porijeklo s obzirom da na grčkom jeziku riječ „*staphile*“ znači grozd grožđa te je viseći grozd bio prisutan na grbu navedene obitelji. Prema rukopisu iz obiteljskog arhiva Rotondo, koji nosi naziv „*Informazion fatta per li posteri nell anno 1712.*“, navedeno je da se nakon 1450. godine u Trogiru pojavio Stjepan Stafileo kako bi „*u sjeni krila moćnog lava sv. Marka proživio svoje dane*“. Pretpostavka je da Stafileu nije trebalo mnogo vremena i truda, s obzirom na njegovu imovinu, da uđe u trogirski plemićki zbor, tj. *Consilium Nobilium* koji mu je omogućio da uživa sve povlastice trogirskog patricijata.

⁴⁵ MARASOVIĆ, Katja, „Zaboravljeni kašteli“, *Kaštelanski zbornik 8* (ur. KAMENJARIN, Ivanka), Kaštela, 2007., str. 43-45.

⁴⁶ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 169.

Nije sa sigurnošću utvrđeno tko mu je bila supruga, no pretpostavlja se da je bila iz obitelji Vitturi te je sigurno da je s njom imao tri sina, Petra, Jakova i Ivana.⁴⁷ Kao i ostali plemenitaši koji su željeli zaštititi svoje posjede u Kaštelanskom polju, Stafileo traži dozvolu od mletačke vlasti za podizanje kaštela te mu je dozvola izdana 1482. godine. Prema njoj, knez Francesco Ferro mu odobrava izgradnju kaštela na položaju Koludrovac, no Stafileo odbija tu dozvolu jer mu lokacija nije bila prikladna za obrambene svrhe. Osamnaest godina nakon ponovo traži i dobiva dozvolu za izgradnju kaštela na morskoj hridi, zapadno od crkve sv. Petra od Klobučca. Izgradnja kaštel Stafilea dovršena je 1508. godine u za vrijeme trogirskog kneza Aleksandra Viara, a izgradnju je u potpunosti financirala obitelj Stafileo. Nad ulaznim vratima u kaštel uklesan je natpis koji iznosi da je „*Stjepan Stafileo pod okriljem sv. Marka u vrijeme čestitog mletačkog vladanja umnožio sretno svoje imanje i iz temelja podigao (kaštel) za zaštitu svojih bližnjih da se u njemu sklone protiv najopasnijih neprijatelja kršćanskog imena i ostavlja ga trojici svojih zaslužnih sinova Petru, Jakovu i Ivanu u vrijeme vladanja dužda Leonarda Lauredana i kneza Aleksandra Viara godine Gospodnje 1508.*“⁴⁸ Ulaz s kopna u kaštel bio je moguć samo sa sjeverne strane preko pomičnog mosta, kao i u već obrađenom Cipikovom kaštelu. Analizirajući sliku br. 8 evidentno je da postoje mnoge sličnosti između Cipikovog i Stafileovog kaštela - oba spadaju u stambeno-gospodarske utvrde, izvorno su sadržavala obrambeno dvorište sa sjeverne strane i dvokatni stambeni objekt s južne strane, breteš im se nalazio nad ulazom, nad južnim pročeljem stajao je dvostrešni krov, drugi kat južnog pročelja služio je kao piano nobile, postojala su morska vrata na južnom pročelju, te su obrambeni zidovi završavali kruništem.⁴⁹ Razlika je između navedenih kaštela što u kaštel Stafileu nije bilo mnogo arhitektonskih ukrasa jer je vlasniku bila važnija utvrđenost nego estetika. Sjeverno pročelje sadržavalo je tri obrambena tornja, dva manja na uglovima sjevernog pročelja i jedan viši nad ulaznim vratima. Viši toranj još postoji, a dva manja su srušena.⁵⁰ Na južnom pročelju bio je uklesan grb obitelji Stafileo u dvorištu.⁵¹

Vlasnik kaštela, Stjepan Stafileo, napisao je oporuku 22. ožujka 1502. godine, a ona je obznanjena njegovim nasljednicima osam dana nakon njegove smrti, dakle 3. svibnja 1519. godine. Prema oporuci, sva Stafileova imovina prelazi u ruke njegovih četiriju sinova, triju zakonitih i Mate nezakonitog, uz odredbu da ni oni ni njihovi nasljednici ne smiju umanjiti ili

⁴⁷ PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, str. 16.

⁴⁸ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 158-161.

⁴⁹ Marasović, Katja. "Kaštel Cipiko u Kaštel Starome." *Prostor* 19, br. 1(41) (2011): 30-41. <https://hrcak.srce.hr/70349>

⁵⁰ PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, str. 20-21.

⁵¹ Isto, str. 16.

ugroziti navedenu imovinu, već ona treba generacijski prelaziti na muške potomke, osim u slučaju kada muških potomaka nema, tada imovina prelazi na ženske potomke.⁵² Tom je odredbom Stafileo želio uspostaviti neraspadljivi fideikomis⁵³, no 1526. godine, smrću njegova sina, biskupa Ivana, nestaje muška loza obitelji Stafileo.⁵⁴ Budući da je samo Stjepanov najstariji sin Petar imao djecu, točnije četiri kćeri, one su bile jedine nasljednice kaštela, a s obzirom da su Stjepanove unuke bile udane, kaštel je također prešao u vlasništvo njihovih muževa. Ivanica Stafileo udala se za Dujma Casottija, Jeronima za Jerka de Andreisa, Nikolota za Dominka Zavorovića i Katarina za Jerka Ferra.⁵⁵ Oni su postali vlasnici kaštela, a odluku o tome i podjeli ostatka imovine Stjepana Stafilea, na temelju spomenute oporuke, donijelo je Vijeće četrdesetorice, tj. *Cosiglio de quaranta* 1552. godine, te su Petrovi zetovi ždrijebom međusobno podijelili Stafileovu imovinu. Zanimljiv je podatak da su Stjepanove unuke na ostavinskoj raspravi iskaze davale na hrvatskom jeziku što ukazuje na izraženu prisutnost hrvatske struje u Dalmaciji, posebno u Trogiru. Ivanica i Dujam Casotti imali su troje djece, sinove Augustina i Petra, i kćer Ursu, udanu za trogirskog patricija talijanskog porijekla, Kola Rotonda. Nakon smrti Ivanice Stafileo, Augustin, Petra i Ursa su 4. siječnja 1553. godine na tri jednaka dijela podijelili imovinu svoje majke pa tako i obitelj Rotondo postaje djelomičan vlasnik navedenog kaštela. S vremenom su se obitelji Casotti, Ferro i de Andreis, uz naknadu, odrekle svog dijela kaštela u korist obitelji Rotondo koja od 1650. godine postaje jedinim vlasnikom kaštela, a kaštel i danas nosi naziv Rotondo.⁵⁶ Virgil Rotondo, prapraunuk Stjepana Stafilea, svojom je oporukom ostvario zamisao o fideikomisu: „...*izričito određujući, da njegovi potomci neće smjeti „za sva vremena“ ni otuđivati ni zalagati nijednog dijela njegove ostavštine, koja će u cjelini netaknuta prelaziti s koljena na koljeno na muške potomke.*“⁵⁷

⁵² Isto, str. 24-27.

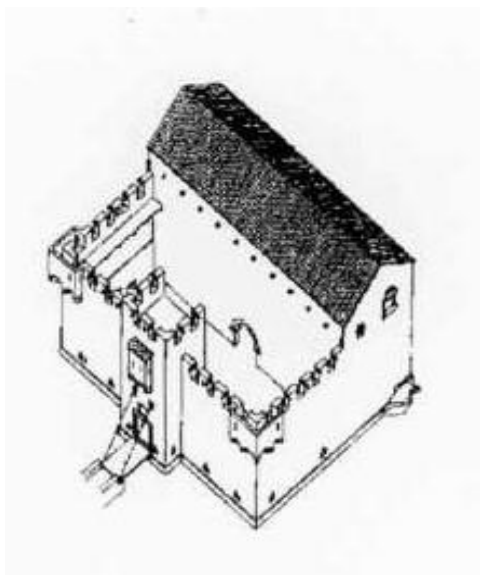
⁵³ Nepovredivo nasljedno pravo

⁵⁴ PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, str. 45.

⁵⁵ Isto, str. 26.

⁵⁶ Isto, str. 45-47.

⁵⁷ Isto, str. 50.

Slika 8. Kaštel Stjepana Stafilea

Slika 9. Grb obitelji Stafileo sačuvan u Muzeju grada Trogira i na južnom pročelju kaštela Stafileo

Slika 10. Kaštel Stafileo / Rotondo 2010.g.

3.3.2. Nastanak Kaštel Štafilíća

Odlukom trogirskog kneza Paola Maripietra 1500. godine, nobilu Stjepanu Stafileu odobren je zahtjev za izgradnju kaštela na morskoj hridi zapadno od crkve sv. Petra od Klobučca i sela oko navedenog kaštela. Kaštel je podignut osam godina nakon izdavanja

navedene dozvole, za vrijeme uprave trogirskog kneza Aleksandra Viara⁵⁸ koji Stafileu ustupa na korištenje teritorij u dužini od 200 rozgi, zapadno od crkve sv. Petra od Klobučca do potoka Norčevca. Izraz rozga je označavao dužinsku mjeru čija vrijednost nije bila jednaka u svim krajevima, a u Trogiru je iznosila 2.78 metara, što bi značilo da je Stafileu ustupljen prostor dužine 556 metara.⁵⁹ Veći dio ustupljenog prostora bio je prekriven morem ili nadplavinama potoka Ponikvice i Norčevca, stoga ga je Stafileo nasuo do stare rimske ceste na sjeveru i nasuti prostor ogradio s istočne, zapadne i sjeverne strane.⁶⁰ Stafileo nije ogradio cijeli ustupljeni prostor, točnije ogradio je samo jednu šestinu, što će njegovim potomcima izazvati brojne nesuglasice i parničenja s vlasnicima okolnih zemalja, obitelji Lodi i Marislavić, koje su zaposjele njegov neograđeni teritorij. Ne zna se zašto je Stafileo ogradio tako mali dio teritorija, no pretpostavka je da, osim eventualnog manjka sredstava za izgradnju i radne snage, razlog može biti i njegova procjena da je ustupljeni teritorij bio prevelik za pučanstvo koje će se naseliti ponajviše s teritorija Bijaća.⁶¹ Stanovništvo koje je obitavalo na području sv. Marte i sv. Nofra, podizanjem utvrđenog naselja napustilo je svoje domove i naselilo se na obalu uz Stafileov kaštel, te kada se govori o naseljenicima, nije riječ samo o težacima koji su obrađivali Stafileov posjed, već i o onima koji su radili za druge zemljoposjednike. Određeni broj ljudi nije čekao da se selo utvrdi, već su i u ranijim fazama krenuli s naseljavanjem uz obalu jer je neprijateljska ugroza bila sve izraženija.⁶² Granice ograđenog teritorija bile su „foša“ ili „Vela strada“ na istoku, potok Gomnjar na zapadu i Brce na sjeveru. Ograđeni teritorij budućeg sela poprimio je oblik pravokutnika kojem je južnu stranu štitilo more i utvrđeni kaštel. Na ulazu u selo stajao je natpis koji svjedoči da je Stafileu ustupljeni teritorij bio prekriven morem ili vodom te da je utvrđivanje sela završeno iste godine kada i kaštel: „*Tu gdje se sad nižu domovi naseljenika, ležaše more, da ni stope suhog ne bi tla. Tešku borbu Stafileo zametnu s Neptunom dok mu s kopna plave sasvim ne potisnu vale. 1508.*“ Naselje je po svom osnivaču dobilo ime Kaštel Štafilić.⁶³ Planski je izgrađeno na što ukazuje pravilan raspored ulica u smjeru sjever-jug, a jedini i najstariji ulaz u selo bio je kroz Vrata sela (Sela vrata) koja su se nalazila u središtu sjevernog obrambenog zida kojem su se na uglovima nalazile dvije kule. Postojala su i Mala vrata smještena na sredini istočnog obrambenog zida. S obzirom da je jarak okruživao ograđeno selo, nad Vratima sela bio je pozicioniran toranj na kojem je bio lancima pričvršćen

⁵⁸ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 161.

⁵⁹ PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, str. 21.

⁶⁰ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 161.

⁶¹ PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, str. 22.

⁶² Isto, str. 54.

⁶³ Isto, str. 22-23.

spuštajući drveni most, stoga se kao i u slučaju Kaštel Starog, prostor ispred mosta zvao Brce koje je bilo na seoskoj periferiji, a trg ispred kaštela je nazvan Igrišće (igralište).⁶⁴ Na Igrišću su se stariji mještani dogovarali, mlađi igrali i natjecali, a razvojem sela, oko 1700. godine, na njemu su izgrađene dvije privatne zgrade i kuratija (župnikov ured i stan), pa je zbog toga danas manji nego što je izvorno bio.⁶⁵ Kuće seljaka bile su skromne, slamnatog krova.⁶⁶ Razvojem sela naseljavao se prostor istočno i zapadno od seoskog zida te su se na taj način formirala dva dijela sela nazvana Gornja (istočna) i Donja (zapadna) varoš. Za vrijeme velikih kiša, plime ili jakih udara morskih valova, jarak koji se protezao duljinom istočnog seoskog zida često bi poplavio selo, a štetu je jednom prilikom opisao Ivan Rotondo u svom zapisu i naveo da su prilikom poplave uništena Mala vrata i trećina tog zida. Zbog toga je jarak bio nasut i nastaje ulica Vela štrada.⁶⁷ Prva crkva u Kaštel Štafiliću izgrađena je 1566. godine na inicijativu Petra Ferra koji je od trogirskih crkvenih vlasti tražio da se podigne kapelica kako bi se privremeno zadovoljile osnovne vjerske potrebe. Iste godine, 22. studenog, u Kaštel Štafiliću formirana je samostalna župa. Osmerokutna crkva, dužine 11,63 metra, a širine 6,84 metra je, prema nadbiskup Valieru, bila smještena južnije od današnje crkve. „*Nad ulaznim vratima izdizao se zvonik na preslicu. S njene stražnje strane bila je u samom tijeku gradnje ili nešto kasnije dozidana mala sakristija. Unutrašnjost je bila skromna, sa samo jednim neukrašenim oltarom s oltarnom palom. Na posebnom mjestu stajala je slika Bogorodice-Čudotvorna Gospa Bezgrješnog Začeca Blažene Djevice Marije po kojoj crkva danas nosi naziv i koja je do izgradnje crkvice bila u kapelici kaštela. Unutrašnjost crkvice ukrašavalo je dvanaest slika koje su prikazivale prizore iz života svetog Onofrija.*“ Trogirski biskup Toma Sperandij je 1571. godine posvetio crkvu, a ona je kronološki prvo bila posvećena sv. Ivanu Krstitelju, a kasnije i Blaženoj Djevici Mariji. Prvi redoviti župnik navedene crkve bio je don Pavao Pavonius Paunović.⁶⁸

Nakon smrti Stjepana Stafilea, već spomenutom odlukom Vijeća četrdesetorice iz 1552. godine, patronatsko pravo nad Štafilićem imale su obitelji Casotti i Ferro te su u prvim godinama zajednički vršile to pravo, a s vremenom su „...materijalnu stranu tog prava podijelili te prvim pripade istočni, a drugim zapadni dio sela.“. Preko Urse Casotti, od 4. siječnja 1553. godine, pripadnici obitelji Rotondo također postaju kopatroni sela.⁶⁹ Sigurno je

⁶⁴ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 161.

⁶⁵ PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, str. 62.

⁶⁶ Isto, str. 60.

⁶⁷ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 161.

⁶⁸ ACALIJA, Sanja, *Župna crkva Bezgrješnog začeca Blažene Djevice Marije u Kaštel Štafiliću*, Kaštel Štafilić, 2007., str. 21-22.

⁶⁹ PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, str. 45-46.

da je stanovništvo u prvim stoljećima bilo vrlo zahvalno obitelji Stafileo na pruženom utočištu, no s vremenom, kao rezultat izmjenjena generacija, zahvalnost je potpuno nestala.⁷⁰

3.4. Nastanak i izgradnja Kaštel Novog

3.4.1. Kaštel Pavla Antuna Cipika

Nećak Koriolana i sin Petra Cipika, Pavao Antun Cipiko istaknuo se kao zapovjednik 800 dalmatinskih vojnika koji su po naredbi mletačke vlasti poslani na Hvar kako bi ugušili ustanak predvođen Matijom Ivanićem, a obitelj Cipiko je hvarskim plemenitašima koji su u periodu od 1510. do 1514., u vrijeme ustanka bili prisiljeni napustiti Hvar, osigurala skrovište u Trogiru.⁷¹ Po uzoru na ostale zemljoposjednike u Kaštelanskom polju, Pavao Antun Cipiko tražio je i 7. studenog 1512. godine dobio dozvolu od trogirskog kneza Alviža Aurija da sagradi vlastiti kaštel i utvrđeno naselje oko njega kako bi zaštitio svoj posjed i težake: „*Dozvoljavamo i dodjeljujemo u smislu prethodnika, rečenom gospodinu Pavlu Antunu Cippicu, našom vlašću, povodom časne i ponizne molbe, da sagraditi može u moru o svom trošku jednu kulu zidanu ispod hridi ispod crkve sv. Petra u trogirskom Velom polju i na tim hridima sagradi jedan revelin, 60 paša u kvadrat, idući prema terenu rečenog pokojnog gospodina Koriolana, postavljajući njegov pokretni most na kopnu, i utvrdi rečeni revelin i kulu sa svime što je potrebno i čini se zgodno rečenom gospodinu Pavlu Antunu za očuvanje sebe i svojih težaka, svojih i njihovih stvari, kao što je ostalima dodijeljeno.*“. Dva ugovora iz 1512. godine sadržavaju informacije o izgradnji kaštela.⁷² Prvi ugovor je Pavao Antun Cipiko sklopio s trogirskim kamenoklesarima Pavlom Zudenićem i Jakovom Markovićem, a odnosi se na izgradnju donjeg dijela kule, dok se drugi odnosi na izgradnju kamene građe i Cippico ga sklapa s majstorom Pasinom iz Pavije, Nikolom Leonićem, Nikolom Zudenićem i Matijom Benašićem, a prema podacima iz navedenog ugovora, točnije po navedenoj količini kamena i načina njegove obrade, evidentno je da se uz izgradnju kaštela dogovara i utvrđivanje naselja oko kaštela.⁷³ Kaštel je, kao i Stafileoov, izgrađen na morskoj hridi te se sastojao od prizemlja i tri kata. S obzirom da je izgrađen 35 godina nakon Koriolanovog kaštela, nazvan je Novi Cipikov kaštel. Navedeni kaštel po tlocrtnoj dimenziji, rasporedu otvora i visini ima mnogo

⁷⁰ Isto, str. 54-55.

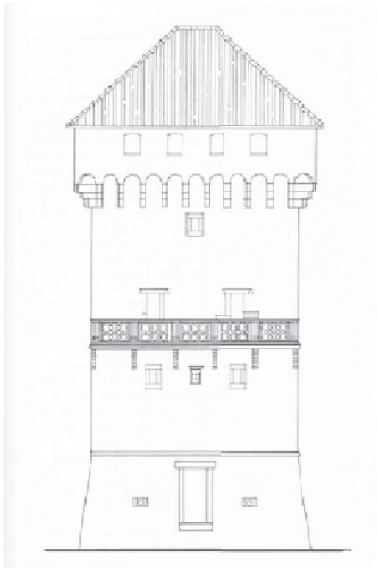
⁷¹ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 169.

⁷² MARASOVIĆ, Katja, „Kaštel Novi i kula Cippico“, *Kaštelanski zbornik 5* (ur. BURIC, Tonči), Kaštela, 1996., str. 38.

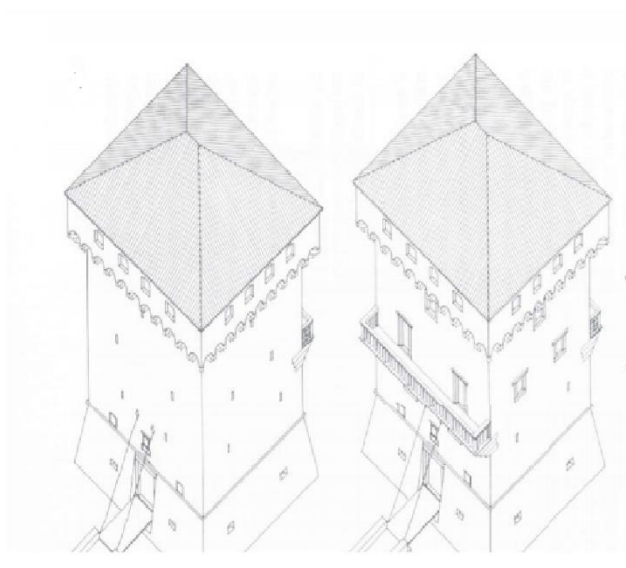
⁷³ Isto, str. 47.

sličnosti s kaštelom biskupa Marcella u Marini. Sjeverno pročelje, kao što je slučaj i s već obrađenim kaštelima, obrambenog je karaktera, dok je južno pročelje reprezentativno jer s mora nije navirala opasnost. Na sjevernom pročelju bio je jedini ulaz u kaštel te s obzirom da na njemu nema ostataka breteša, pretpostavka je da je kaštel Pavla Cipika sadržavao mašikul iznad trećeg kata kao što je to bio slučaj u spomenutom kaštelu u Marini. Prema tragovima konzola evidentno je da je kaštel sadržavao dva balkona u visini drugog kata, jedan na sjevernom pročelju, a drugi na južnom, što je suprotno mišljenju D. F. Karamana koji je smatrao da su postojali balkoni na svim pročeljima kaštela. Za razliku od balkona na sjevernom pročelju kaštela, koji je dodan naknadno, balkon na južnom pročelju je izgrađen u vrijeme izgradnje samog kaštela, a to dokazuju različiti detalji konzola balkona i ostaci prezidavanja vidljivi na sjevernom pročelju. Na južnom pročelju očuvana je cjelokupna trostruka konzola s renesansnim profilacijama te se pretpostavlja da je, sudeći prema maloj izvučenosti konzole, južni balkon sadržavao punu ogradu od kamena, no balkon novog Cipikovog kaštela ne može se uspoređivati s balkonom starog Cipikovog kaštela iako oba sadržavaju punu ogradu od kamena jer su im proporcije konzola različite. U manjoj su mjeri konzole balkona sačuvane na sjevernom pročelju, no mogu se zamijetiti profilacije kasete s bočnih strana konzola. Prema K. Marasović, srodne konzole su očuvane na balkonu sjevernog pročelja zapadne kule Kaštel Štafilića. U prizemlju su bila smještena sjeverna i južna vrata te dva otvora za topove na svakom pročelju. Iznad južnih vrata uklesan je vijenac identičan onome na palači Cipiko u Trogiru, te je takav vijenac, naknadnom izgradnjom kaštela, bio iznad svih otvora u kaštelu. S vremenom su na kaštelu napravljene preinake od kojih se može izdvojiti ugradnja prozora s kanelurama na drugom katu sjevernog pročelja, a spomenuti prozori su ugrađivanjem balkona prenamijenjeni u vrata na što ukazuju dvodijelni dovratnici. Također, na trećem katu, na svim pročeljima je dodan prozor s kaneliranim doprozornicama, te su uzidani „*prozori prvog kata na sjeveru i drugog kata na istoku i zapadu*“. Zadnje izmjene obuhvaćaju uklanjanje prethodnih i dodavanje novih prozora na prvom i trećem katu istočnog i zapadnog pročelja kaštela. Kaštel je nekoliko puta kroz 16.st. bio oštećen u požaru, točnije 1515., 1523. i 15175. godine, no obnovljen je 1523. godine uz pomoć mletačke vlasti, a 1575. na inicijativu Alviža Cipika. Osim kaštela, požar je zahvatio i naselje koje se oko njega formiralo, Kaštel Novi.⁷⁴

⁷⁴ Isto, str. 39- 50.

Slika 11. Južno pročelje kule Cippico; pretpostavljeno stanje

Slika 12. Pretpostavljeno stanje kule Cippico 1512.(lijevo) i krajem 16.st. (desno)

3.4.2. Nastanak Kaštel Novog

Izgradnjom kaštela, Pavao Antun Cipiko obvezao se i na izgradnju utvrđenog naselja oko kaštela kako bi zaštitio svoje težake.⁷⁵ Prema spomenutoj dozvoli iz 1512. godine, Cipiku je dozvoljeno da izgradi naselje veličine 103,8 metara, a realni razmak između bočnih zidova bio je 80 metara.⁷⁶ Također, navedenom dozvolom dan mu je na raspolaganje prostor od Stafileovog naselja do Celio Cegina kaštela. S obzirom da je oko Novog Cipikovog kaštela bilo more, nužno je bilo nasuti teren do današnjeg Brca, gdje se nalazio jedini ulaz u naselje, a nad ulazom se nalazio breteš. U Kaštel Novi naselilo se preostalo stanovništvo iz potkozjačkih sela, a 1512. spominju se Ivan Morgašić i Nikola Milićinić iz Cipikovog kaštela u ulozi svjedoka Pavlu Antonu Cipiku, kao njihovu gospodaru, u pravnom sukobu s uskokom Mišinom.⁷⁷ Naselje je bilo utvrđeno obrambenim zidom sa sjeverne, zapadne i istočne strane, a južni dio nije imao obrambeni zid jer su istočni i zapadni zid bili pruženi prema moru. Na postojanje obrambenog zida upućuje i raspored parcela u navedenom naselju. Prema ostacima na sjevernom obrambenom zidu, zid je bio visok sedam metara od mora i sadržavao je

⁷⁵ OMAŠIĆ, Vjeko, Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća, str. 169.

⁷⁶ MARASOVIĆ, Katja, „Kaštel Novi i kula Cippico“, Kaštelanski zbornik 5 (ur. BURIC, Tonči), str. 39.

⁷⁷ OMAŠIĆ, Vjeko, Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća, str. 169-171.

obrambeno krunište i drvenu šetnicu što je karakteristično za utvrđena naselja na području Kaštelanskog polja. Jednim je dijelom sačuvan izvorni sjeverni i južni zid, dok linija zapadnog zida nije očuvana te nepravilnost zemljišta na mjestu gdje se izvorno nalazio navedeni zid ukazuje da je zapadni zid srušen, a na njegovu mjestu izgrađeno je nešto po novom tlocrtnom rasporedu. Naselje je sadržavalo trokatne kule u sjeverozapadnom i sjeveroistočnom kutu, od kojih je sjeverozapadna kula očuvana do drugog kata i nadograđena prema zapadu, a sjeveroistočna je sačuvana u potpunosti. Unutar zidina, naselje se postupno razvijalo prema jugu. Kuće koje su bile pričvršćene za obrambene zidove za vrijeme turske opasnosti bile su niže od njihovih ophoda, a nestankom opasnosti nadvisile su ih.⁷⁸ U neposrednoj blizini sela nalazila se srednjovjekovna crkva sv. Petra od Klobučca koja je imala ulogu župne crkve navedenog sela, a porastom broja seljaka Kaštel Novog nadograđena je 1566. godine zahvaljujući inicijativi i djelovanju Bratovštine Blažene Gospe, tj. Bratovštine Gospe od Stomorije, na čelu s županom Šimunom Vurčićem i sucima Viculinom Deškovićem i Lovrinom Katalinićem. Prema Valierovoj vizitaciji, crkva sv. Petra od Klobučca 1579. godine zapuštena je i osiromašena, a takvo je stanje uzrokovao Ciparski rat i bijeda koja je nakon njega uslijedila. Sjeveroistočno od naselja, izgrađena je 1586. godine još jedna crkva posvećena sv. Roku kao izraz zahvalnosti za zaštitu seljana od kuge.

Kao što je bio slučaj s kaštelom oko kojeg je navedeno selo nastalo, Kaštel Novi je pretrpio napad Turaka i dva požara kroz 16. stoljeće.⁷⁹ Prema Katji Marasović, napadi i požari datiraju u 1515., 1523. i 1575. godinu⁸⁰, dok Omašić navodi 1517. i 1524. godinu, ističući kako je 1524. Kaštel Novi pretrpio veliku štetu zbog požara. Požar 1523./1524. godine, uz pomoć bure, uništio je 70 kuća⁸¹, mnoštvo poljoprivrednih proizvoda, životinja, a od stradalih se spominje šest mladih. Mletačka je vlast građevinskim materijalom pomogla obnovu kaštela pa se u izvorima spominju npr. 25 starih dasaka za obnovu mosta koji je povezivao kaštel i naselje oko njega. Turci su 13. lipnja 1515. godine napali utvrđeno naselje i kaštel, a seljaci su bili prisiljeni bježati trogirskim brodovima. Naselje i kaštel su opet 1575. godine pogođeni požarom te je izgorjelo 80 kuća, a seljaci su bili prisiljeni pobjeći u Pulju. Zahvaljujući obnovi sela i kaštela koju je financirao Alviž Cipiko, seljaci su ponovo naselili Kaštel Novi.⁸²

⁷⁸ MARASOVIĆ, Katja, „Kaštel Novi i kula Cippico“, *Kaštelanski zbornik 5* (ur. BURIC, Tonči), str. 39.

⁷⁹ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 171-172.

⁸⁰ MARASOVIĆ, Katja, „Kaštel Novi i kula Cippico“, *Kaštelanski zbornik 5* (ur. BURIC, Tonči), str. 38-39.

⁸¹ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 171.

⁸² MARASOVIĆ, Katja, „Kaštel Novi i kula Cippico“, *Kaštelanski zbornik 5* (ur. BURIC, Tonči), str. 38-39.

3.5. Kaštel Matije Dragača

Kaštel Dragazzo je bio najzapadniji kaštel u Kaštelanskom polju⁸³, a podiže ga je Matija Dragač, član trogirске plemićke obitelji.⁸⁴ Kaštel je izgrađen na temelju dozvole trogirskog kneza Jerolima Maripietra iz 1543. godine: „*Pošto smo saslušali molbu gosp. Mateja Dragača trogirskog građanina koji moli i ponizno traži da bi mu trebalo.....da od svog (imanja) može živjeti pa bi želio graditi i sagraditi zidano sklonište na hridima uz obalu na mjestu Bile u Velom polju ispod potoka s dvorištem ispred tog skloništa sve do javnog puta, u koji se obrađivači zemljišta u tom polju mogu zakloniti i spasiti svoje životinje osobito za vrijeme napada Turaka...*“⁸⁵ Matija Dragač je uz kaštel želio oformiti ograđeno naselje, no umire prije nego što je uspio ostvariti naumljeno. Prema Pavlu de Andreisu, oporukom je kaštel ostavio svojim potomcima po pravilu prvorodstva, no njihov nemar i nebriga za navedenu građevinu uzrokovale su njenu propast.⁸⁶ Prvi spomen kaštela datira u 1571. godinu kada je nadgledniku naoružanja, Petru Bogoforteu naredio trogirski knez da u kaštel Dragač uputi „*dvije arkebuze, šest libri olova i praha, te četiri paša stopina*“. Već u popisu stanovništva iz 1588. godine kaštel Dragazzo se ne spominje. Alviž Dragač 1806. godine stanovnicima Kaštel Lukšića prodaje svoj kaštel, točnije građevinski materijal kaštela, za 80 dukata i 6 kara drva. Materijal s kaštel Dragazza iskorišten je za izgradnju župne crkve u Lukšiću koja na istočnom zidu sadržava uzidan natpis koji navodi da je Matija Dragač izgradio kaštel 1546. godine za svoju korist i korist domovine, a pretpostavka je da se natpis prije propadanja kaštela Dragazza nalazio nad glavnim ulazom u navedeni kaštel. Također, za još neke renesansne elemente kao što je balkon na kući Vitturi smještenoj u glavnoj ulici Kaštel Lukšića, smatra se da su preuzeti iz kaštela Dragazzo prilikom kupnje 1806. godine. Danas se na mjestu gdje se nalazio kaštel Dragazzo mogu uočiti tragovi temelja jugoistočnog kuta i istočnog zida objekta duljine 10,8 metara. „*Temelji su zidani vrlo solidno od klesanog kamena u vapnenom mortu. Debljina zida u njegovom najnižem dijelu je 190 cm što je dokaz da je donji dio utvrde zidan u pokosu. Kvadratni tlocrtni oblik potvrđuje da je utvrda bila građena u obliku kule poput kule Cippico i kule Lodij (Nehaj) čiji su donji dijelovi također građeni u pokosu. Prema ostacima zida i morta na hridima istočno od kaštela mogu se utvrditi ostaci još jedne građevine veličine 7,5x 7,5 metara, udaljene od kaštela 9 metara. Širina temelja je 83 cm.*“ Gledajući prema sjeveru,

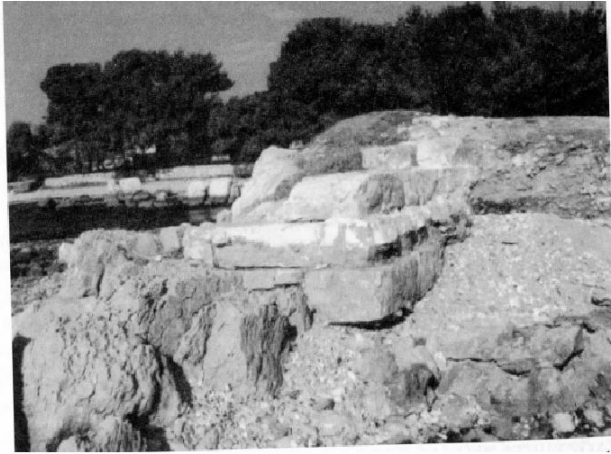
⁸³ MARASOVIĆ, Katja, „Zaboravljeni kašteli“, *Kaštelanski zbornik 8* (ur. KAMENJARIN, Ivanka), str. 46.

⁸⁴ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16108>

⁸⁵ MARASOVIĆ, Katja, „Zaboravljeni kašteli“, *Kaštelanski zbornik 8* (ur. KAMENJARIN, Ivanka), str. 46.

⁸⁶ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 172-173.

30 metara od kaštela Dragazzo nalazi se javni put uz koji je Matija Dragač želio izgraditi utvrđeno naselje.⁸⁷

Slika 13. Jugoistočni kut kaštela Dragač

3.6. Kaštel Ludovika i Ivana Lodija

Braća Ludovik i Ivan Lodi, iz ogranka trogirске plemićke obitelji Celio Lodi, istaknuli su se u borbi protiv Turaka. Ivan je bio kapetan trogirске konjice u periodu od 1563. do 1564. godine, u borbi s Turcima u trogirskoj okolini.⁸⁸ Od trogirskog kneza Garzonija 1548. godine dobivaju dozvolu za izgradnju svog kaštela uz njihovo zemljište u Velom polju, kako bi zaštitili svoje posjede i težake:⁸⁹ „*Saslušali smo poniznu i časnu molbu plemenitog gosp. Ludovika Celija koji u svoje ime i u ime odsutnog brata plem. gosp. Ivana moli da se njima i nasljednicima dozvoli da o svom trošku sagrađe jednu kulu na onom dijelu obale koja je do zemljišta iste braće koja leži u trogirskom Velom polju na mjestu zvanom Dumanščine i da na tom zemljištu smiju sagrađiti zidani revelin (zaklon) otprilike 60 paša dužine u kvadrat da sačuvaju sebe i svoja dobra, prihode i dohotke kao i seljake koji bi došli dozvolom rečene braće sigurnije boraviti i živjeti.*“⁹⁰ Kaštel je podignut na rtu, oko 400 metara zapadno od sela Štafilić, no ostao je nedovršen zbog smrti njegovih vlasnika. Podignut je samo do gornjih pragova prozora na prvom katu te vrlo slični na novi kaštel Cipiko.⁹¹ Novi vlasnici kaštela, tj. Ivanov sin

⁸⁷ MARASOVIĆ, Katja, „Kaštel Novi i kula Cippico“, *Kaštelanski zbornik 5* (ur. BURIC, Tonči), str. 46-49.

⁸⁸ <http://www.plemstvo.hr/obitelji/celiocega>

⁸⁹ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 172.

⁹⁰ Isto, str. 521.

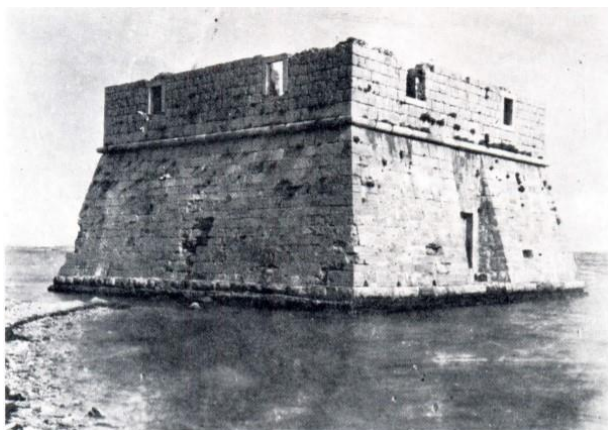
⁹¹ PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, str.31.

Ivan Batista, nije dovršio izgradnju kaštela jer nije imao muških nasljednika već kćer jedinicu, Katarinu, a njenom bi udajom vlasništvo nad kaštelom prešlo u ruke druge obitelji. Može se pretpostaviti da mu se izgradnja kaštela zbog navedenih razloga činila besmislenom. Po narodnoj predaji, kaštel je među stanovništvom dobio naziv Nehaj (Neaj) jer je ostao nedovršen zbog nemara vlasnika. Katarina Lodi također nije imala muških potomaka, već sedam kćeri od kojih su tri bile iz prvog braka s Lelijem Grisogonom iz Zadra, a ostale iz drugog braka s hvarskim plemićem Jerolimom Fazaneom. Nakon smrti Katarinine Lodi-Grisogono-Fasaneo, imanje Lodijevih, uključujući navedeni kaštel, podijelilo se na sedam dijelova. Pretpostavlja se da je kaštel, unatoč nedovršenosti, poslužio kao zaklon od opasnosti jer se prema matičnoj knjizi župe u Kaštel Štafiliću utvrdilo da se oko njega naselio određen broj uskočkih izbjeglica kao što su Babići, Bobići, Jerići,...⁹² a za neke je od ovih prezimena u matičnoj knjizi navedeno da su „*Segnensis*“ ili „*da Segna*“ što upućuje na to da su iz Senja.⁹³ Kupoprodajnim ugovorom između vlasnika kaštela Nehaj i Splitsanina Frane Papalija-Ceresatta iz 1679. godine, Lodijev posjed u Dumanšćinama, zajedno s kaštelom, postaje vlasništvo obitelji Papali (Papalić). Godinu nakon, novi vlasnici na obali iza navedenog kaštela grade palaču i zidom ograđeno dvorište oko nje. Iznad ulaznih vrata stajao je grb obitelji Papali, a zbog veće sigurnosti, na obrambenim zidovima su sagrađene puškarnice. Nakon smrti desetogodišnjeg Ivana Papalija, obitelj Papali napušta Nehaj i vraća se u Split. Od navedene godine i povlačenja obitelji Papali izmijenili su se brojni vlasnici nad nekadašnjim Lodijevim posjedom. Nakon smrti Franinog brata, Alberta Papalija, 1721. godine, kaštel i ostali posjedi obitelji Papali u Dumanšćinama prepušteni su trogirskoj obitelji Mazzarelli. Obitelj Mazzarelli posjed prodaje splitskoj obitelji Karaman koja ga nakon nekog vremena prodaje trogirskoj obitelji Garagnin Fanfogna koja ga je u vrijeme Prvog svjetskog rata prodala posjedniku i trgovcu iz Štafilića, Mati Budanku.⁹⁴

⁹² OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 172.

⁹³ PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, str. 36.

⁹⁴ Isto, str. 32-33.

Slika 14. Kaštel Lodi/Papali

3.7. Kaštel Ivana Quarca

O kaštelu Ivana Quarca, trogirskog plemića, zna se vrlo malo jer je rano napušten, a od njega su sačuvani samo tragovi, kao i od kaštela Ivana Dragazza. Od mletačkih vlasti Ivan Kvarković (Quarco) 1558. godine dobiva dozvolu za podizanje vlastitog kaštela na mjestu Bile, zapadno od kaštela Lodi, tj. Nehaja i blizu kaštela Dragazzo.⁹⁵ Andreis navodi kako je dvorište kaštela Quarco bilo prostrano, a glavni ulaz u kaštel je štitila kula (*torretta*). Danas su od kaštela vidljivi tragovi njegovih zidova koji tvore pravokutnik dimenzija 14,8 x 18,5 metara koji se pruža u smjeru sjeveroistok – jugozapad. „ *Istočni zid bio je položen na hridi gdje se danas vide zasjeci u kamenu ili tragovi morta. Ostali zidovi pravokutnika temeljeni su na plaži.* “ S obzirom na premalo tragova kaštela, ne može se napraviti njegova rekonstrukcija, a samim time ni utvrditi kojem tipu utvrda je pripadao. Prvi spomen kaštela datira u 1588. godinu, a u popisu stanovništva navodi se sedamnaest stanovnika navedenog kaštela. Oko kaštela se formiralo manje naselje koje je okupilo nekolicinu izbjeglica iz unutrašnjih krajeva te se u jednom izvoru spominje Ivan Budanković iz kaštela Quarco koji je trebao služiti kao veslač na galiji kojom je zapovijedao Kristofor Cipiko. Zadnji put je kaštel prisutan u izvorima 1719. godine, a s obzirom da nije prikazan na karti S. B. Mosera Fileska koja prikazuje trogirsko područje, smatra se da u to vrijeme više nije postojao. Od 17. st. novi gospodari kaštela postaju članovi trogirске plemićke obitelji Vitturi koja je gospodarila nad kaštelom, tj. teritorijem na kojem je nekad bio kaštel i u 19. st. o čemu svjedoči austrijski katastar iz 1830. godine.⁹⁶

⁹⁵ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 173.

⁹⁶ MARASOVIĆ, Katja, „Zaboravljeni kašteli“, *Kaštelanski zbornik 8* (ur. KAMENJARIN, Ivanka), str. 45-46.

Slika 15. Ostaci kaštela Quarco

4. EGZISTIRANJE DONJOKAŠTELANSKIH UTVRĐENIH NASELJA DO KANDIJSKOG RATA

Podizanjem utvrda na kaštelanskoj obali za vlastitu zaštitu i zaštitu svojih prihoda, trogirski su se plemići obvezali uz utvrde izgraditi i utvrđena naselja kako bi pružili zaklon svojim, a i ostalim težacima u Kaštelanskom polju. Referirajući se na prethodno poglavlje rada, evidentno je da su kašteli i naselja oko njih građeni po istom principu, tj. sličnog su izgleda i karakteristika, uz manje arhitektonske razlike. Plemić koji je podigao određeni kaštel bio je njegov gospodar, kao i gospodar sela oko kaštela te je on i njegova obitelj uživao određene povlastice u selu i bio glavni predstavnik vlasti.⁹⁷ Njegova je vlast, dakako, imala pravnu osnovu, u većini slučajeva potvrdu kojom se dozvoljava izgradnja kaštela i naselja i potvrđuju povlastice od strane mletačkih vlasti, ali je u stvarnosti počivala na zahvalnosti seljaka za pruženi zaklon. S vremenom se u životu seljaka donjokaštelanskih naselja izgubila zahvalnost, a javljaju se sporovi s plemićkim obiteljima, novi predstavnici vlasti i bratovštine koje uvelike sudjeluju u životu naselja.⁹⁸

⁹⁷ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 151-152.

⁹⁸ PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, str.55.

4.1. Opće karakteristike utvrđenih donjokaštelanskih naselja

Spomenuta su naselja koja nastaju uz utvrde, tj. kaštele u vrijeme njihove izgradnje u izvorima nazivana predgrađe (borgo), selo (villa), utvrđenje (castrum) i revelin.⁹⁹ Donjokaštelanska je naselja I. Babić okarakterizirao kao jednostavan prostorni koncept uočljiv na primjeru Kaštel Starog koji je, kao najstariji, imao ulogu nacrtu za Kaštel Novi i Kaštel Štafilić, uz male razlike. Na moru je smješten kaštel, a ispred njega selo utvrđeno s kopnenih strana, dok s morske, one s koje nije prijetila opasnost, ali je bio omogućen bijeg u slučaju opasnosti kroz morska vrata u kaštelu, nije bilo utvrđeno. Unatoč obrambenim zidinama, kaštela su mogla izdržati samo slabije turske napade izvođene lakim vatrenim oružjem, a u ostalim su slučajevima stanovnici bili primorani na hitan bijeg. Kašteli su s kopnene strane bili zaštićeni kulama i jarcima, stoga je izgled tog dijela objekta bio podređen obrambenoj svrsi, dok je južno pročelje ipak označavalo da se radi o aristokratskim ljetnikovcima te je bilo ukrašeno renesansnim figurama uočljivim na balkonima i prozorima.¹⁰⁰ S obzirom da su gospodari kaštela određeno vrijeme stanovali u njima, svaki kaštel imao je obilježja svog gospodara. Na samom ulazu u kaštel nalazio se grb obitelji koja ga je posjedovala, prostorije u objektu bile su ispunjene luksuznim namještajem i dekorativnim predmetima kao što su slike, a prizemlje je služilo kao spremište za vino i ostale proizvode koje su posjedovali. Kaštel je s nasutim kopnom povezivao pomični drveni most pa se prostor ispred mosta nazvao Brce koje je imalo funkciju seoskog trga¹⁰¹, osim u slučaju Štafilića, gdje je trg nazvan Igrišće, a Brce je bilo na periferiji sela. Seoski je trg bio središte događanja u naselju te je za vrijeme mletačke vlasti sadržavao štandarac koji se sačuvao u Kaštel Starom. Brca ili Igrišće smatrani su dodirnom točkom aristokracije i težaka. U odnosu na Gornja Kaštela, tj. splitska, trogiriska su Kaštela imala strog raspored ulica, posebno Kaštel Novi, a uzdužna ulica pružala se uz trasu već postojećeg obalnog puta od Trogira prema Splitu koji je prolazio kroz naselja. U Kaštel Starom prisutni su i nadsvođeni ulični prolazi.¹⁰² Prve kuće donjokaštelanskih naselja, građene u žurbi i siromaštvu, bile su potleušice od klesanog kamena, povezanog žbukom, sa slamnatim ili kamenim krovom, građene u suhozidu. Slamnati krovovi bili su zabranjeni od strane vlasti zbog lakšeg širenja požara, ali su i dalje bili prisutni. Zbog nedostatka prostora, uglavnom se nisu gradile vanjske stepenice, već samo unutar kuća koje su se sastojale od prizemlja koje je služilo kao štala i spremište i na katu spavaće sobe u kojoj je znalo spavati i do deset osoba.

⁹⁹ BABIĆ, Ivo, *Prostor između Trogira i Splita*, str. 132.

¹⁰⁰ Isto, str. 130-135.

¹⁰¹ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 198.

¹⁰² BABIĆ, Ivo, *Prostor između Trogira i Splita*, str. 132.

Kuće su se često naslanjale na obrambene zidine, no njihova visina ih nije prelazila. Težaci su nastojali sagraditi kuće i izvan zidina sela, unatoč opasnosti zbog koje su se prvotno i sklonili unutar njih, no vlast i gospodari su im to zabranili. Također, osim kaštela, i plemići su unutar naselja posjedovali kuće koje su se svojim izgledom i dimenzijama isticale u odnosu na kuće seljaka. Crkve su bile najčešće smještene izvan seoskih zidina zbog nedostatka prostora.¹⁰³ „Koliko god ta naselja svojom kompaktnošću podsjećaju na gradska naselja, osobito trogirski Kaštela koja su iznimno urbanih obilježja, ona se od njih bitno razlikuju općom redukcijom dimenzija s minijaturizacijom svih raspona od prostranosti perimetra, do širine ulica, visine kuća, gabarita cjeline.“¹⁰⁴

4.2. Nositelji vlasti u donjokaštelanskim naseljima

Doseljjenjem u utvrđeno naselje, težaci postaju ovisni o volji one trogirski plemićke obitelji koja je sagradila kaštel i selo oko njega, a vrlo brzo je navedena aristokracija uspostavila političku, gospodarsku i crkvenu vlast nad težacima koji su se na njenom teritoriju naselili. S obzirom da su im gospodari ustupili prostor na kojem su podigli kuću, seljaci su bili obavezni poklanjati im počasti (*onoracije*) i darove (*regalije*) te poštovati sve ostale povlastice koje im je potvrdila mletačka vlast kao što je npr. privilegija da jedini u selu smiju posjedovati tjesak za masline na kojem su njihovi težaci obavezni mljeti masline i dati im petnaestinu svog uroda. Navedeni je privilegij 1580. godine državna vlast odobrila vlasnicima kaštela kao naknadu za njihovo podizanje. Regalije i onoracije su bile univerzalne za sva kaštelanska naselja, a pretvorile su seljake u „*stojne*“ ili „*sideće*“ kmetove, tj. „*colono residenziale*“ koji se razlikuju od težaka koji su obrađivali tuđa zemljišta, tj. „*coloni parziarii*“ ili „kmetovi dioničari“. Formalno, trogirski aristokrati nisu imali sudske ovlasti nad seljacima kao što je bio slučaj izvan kolonatskog sustava, ali su zahvaljujući imutku i ugledu imali puno bolje izgleda na sudskim parnicama općinskog suda, nego težaci. Iako je postojala mogućnost žalbe Pokrajinskom sudu u Zadru na odluke općinskog suda kao prvostupanjskog, zbog velikih troškova, kaštelanski težaci si to nisu mogli priuštiti, stoga nije netočno ako se tvrdi da su, u praksi, na neki način, aristokrati nad njima ostvarili i sudske ovlasti. Zbog lakšeg plaćanja troškova parnica, nerijetko bi se više seljaka udružilo u jednoj parnici protiv gospodarima i na taj način pružilo otpor. Težački bunt usmjeren prema gospodarima predstavlja okosnicu

¹⁰³ Isto, str. 140, 144., 148.

¹⁰⁴ Isto, str. 151.

kaštelanske povijesti u vrijeme mletačke uprave.¹⁰⁵ Što se tiče mletačke uprave, jedini formalni njen predstavnik u naseljima bio je *gaštald* ili *merigo* kojeg su birali vlasnici kaštela, a odluku bi odobrio knez svojim mandatom. Nesuglasice oko izbora gaštalda javljale su se kao rezultat raznih ženidbenih veza, stoga se nekoliko obitelji znalo sukobiti oko prava na izbor predstavnika vlasti, a ako dogovor ne bi bio postignut, svaka bi obitelj izabrala svog gaštalda što bi izazvalo konfuziju njegovom prethodniku jer nije znao kome uručiti ključeve kao simbol navedene funkcije. Mandat gaštalda je trajao godinu dana, a funkcija se preuzimala na dan sv. Bartula, 24. kolovoza. Gaštald je svaku večer morao zaključavati seoska vrata i ključ donositi gospodaru naselja za koje je bio zadužen, svakodnevno je kontrolirao putove, kuće i vrtove zajedno sa seoskom stražom, a u slučaju nekakvog prijestupa, tj. nanesene štete, prijavljivao je krivca gospodaru koji je tu informaciju prosljeđivao mletačkoj vlasti. Za vrijeme vršenja navedene funkcije, pojedinac je bio oslobođen sudjelovanja u javnim radovima i darivanju gospodara te je dobivao manju svotu novca za svaki proglas u ime državne vlasti. Bez obzira na navede povlasti, seljaci su se opirali stupanju na navedenu funkciju jer su se nerijetko trebali zamjeriti suseljanima ako bi bilo potrebe da ih prijave nadležnima te nisu imali vremena za poljoprivredne poslove od kojih je većina živjela. Iz navedenih razloga, od 17. st. donjokaštelanski težaci javno se opiru prihvaćanju navedene dužnosti zbog čega su im gospodari kaštela prijetili protjerivanjem s trogirskog teritorija, a pitanje izbora riješeno je 1641. godine odlukom mletačkog Senata koji je vlasnicima kaštela potvrdio pravo izbora gaštalda.¹⁰⁶

4.2.1. Odnos težaka i vlasnika kaštela

Iz navedenog je jasno da su težaci u odnosu na svoje gospodare bili podređeni te da su im materijalnim putem i gestama bili dužni iskazivati zahvalnost za pruženu zaštitu i zemljište na kojem su sagradili dom. Uobičajeno je bilo da se u vrijeme poklada naplaćuje *livel*, tj. najamnina za ustupljeno zemljište¹⁰⁷, koji je u prvim godinama egzistiranja naselja iznosio jedan mocenigo (22 solda) ili kokoš, a za vrtove se do pedesetih godina 17. stoljeća plaćalo od dvije do šest soldi. Godišnje plaćanje najma zemljišta koje je uključivalo kuću i vrt zvalo se, kako je već spomenuto, „*livel*“ ili „*afit*“, a u narodnom govoru to su nazivali „*kućevina*“,

¹⁰⁵ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 199-200.

¹⁰⁶ Isto, str. 201.

¹⁰⁷ PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, str. 62.

„*tlehovina*“ i „*godiščina*“. Uz isplaćivanje livela bio je običaj gospodaru pokloniti jezik zaklanog goveda ili komad svinjskog mesa¹⁰⁸, a ta pojava, točnije običaj se nazivao „*onoranza*“ i „*regalia*“, u prijevodu čast i dar.¹⁰⁹ Također, seljaci su bili dužni nekoliko dana u godini obrađivati gospodarov vinograd ili maslinik za dnevnicu od 8 soldi, a oni koji su imali volove bili su obvezni gospodaru orati tri dana u godini za dnevnicu od 24 solda. Težaci koji su imali kuću na gospodarevom teritoriju isplaćivali su minelu, tj. trideseti dio uroda maslina.¹¹⁰

Unatoč obvezama i raznim zakidanjima težaka, suživot stanovnika naselja i njihovih gospodara bio je poprilično harmoničan, uz povremene sukobe koji su s vremenom rasli. Aristokracija je znala kumovati težacima na vjenčanju i držati im djecu prilikom obreda krštenja o čemu svjedoče crkveni zapisi. „*Najljepši plod tih odnosa očitovao se je u uzornom životu i skladi, kojim su se stari Štafilićani isticali ispred svojih susjeda.*“¹¹¹

4.3. Dužnosti donjokaštelanskih težaka prema državi

Obveze donjokaštelanskih stanovnika prema mletačkoj vlasti bile su prvenstveno vojne prirode, tj. vojna služba, ali i odrađivanje javnih radova za državnu i seosku zajednicu. Vojne seoske jedinice, kao sastavnice mletačke teritorijalne obrane, zvale su se čenride kojima je zapovijedao guvernadur postavljen od strane mletačkih vlasti, a biran među trogirskim plemstvom. Svim muškarcima sposobnim za vojnu službu bilo je obvezno sudjelovati u seoskoj vojnoj jedinici te je svaki od njih posjedovao vatreno i hladno oružje koje mu nije smjelo biti zaplijenjeno od strane vjerovnika. Također, nije mu se smio zaplijeniti ni poljoprivredni alat. Četa čenride bila je predvođena harambašom ili kapetanom čija je funkcija trajala doživotno, a sastavni dio bio joj je održavanje čete kojom zapovijeda kako bi uvijek bila spremna za borbu. U svrhe provjere spremnosti, harambaša je održavao jednom godišnje smotru svoje jedinice. U hijerarhijskom smislu, podređeni su mu bili *alfir* (zastavnik), *seržent* (narednik) kojeg je birala sama četa i *kaporal* (desetnik). Kao zahvalu za službu, harambaša je bio oslobođen sudjelovanja u javnim radovima. Donjokaštelanski težaci također su morali služiti u mletačkoj vojsci od Venecije do Levanta, gdje je veslanje na galijama, unatoč plaći, bilo najteža vrsta službe. U slučaju kažnjeničke galije, plaće nije bilo, već im je to označavalo odsluženje kazne za neki prijestup. Također, muškarci su morali sudjelovati i u straži, posebno za vrijeme turske

¹⁰⁸ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 199.

¹⁰⁹ PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, str. 62.

¹¹⁰ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 199-200.

¹¹¹ PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, str. 63.

opasnosti, a nagrada im je bila novac ili biškot. U slučaju opasnosti signalizirali bi znak za uzbunu, a seljaci bi obustavili poslove u polju i sklonili se u utvrđeno naselje. Valja spomenuti i obvezu stražarenja na sanitarnim postajama u vrijeme haranja kuge.

Uomi di fatti bio je talijanski naziv za muškarce sposobne za obavljanje javnih radova koji su se nazivali *fazioni*, a u narodu *fašine*. Jedan od javnih radova bila je *seksana*, tj. obveza Kaštelana da na konjima i mazgama prenose hranu, sijeno i streljivo za vojne potrebe. Također, bili su obvezni popravljati oštećenja na obrambenim zidinama sela i sjeći hrastove i trupce te ih odnositi u trogirsko brodogradilište.¹¹²

4.4. Gospodarstvo donjokaštelanskih naselja

Gospodarstvo donjokaštelanskih naselja, koje će biti izloženo u dijelu rada koji slijedi, ne može se prikazati isključivo nabrojanjem proizvoda i njihove potražnje na tržištu, već je nužno pod pojmom gospodarstva uključiti i već spomenute elemente odnosa težaka i gospodara i težaka i mletačke vlasti, tj. kolonatskog sustava na kaštelanskom prostoru uopće u 16. i 17. stoljeću.

Preseljenjem stanovništva u utvrđena naselja, poljoprivreda postaje centralna gospodarska djelatnost jer stoka, kao laki plijen neprijatelja, gotovo nestaje, a time i, do tada zastupljeno, stočarstvo propada. Budući da su sve gospodarske djelatnosti povezane, nestanak stočarstva negativno se odrazio na funkcioniranje poljoprivrede jer nestaje gnojivo potrebno za plodnost tla.¹¹³ Najzastupljeniji poljoprivredni proizvodi na kaštelanskom području bili su vino, ulje, maraske, suhe smokve i žito.¹¹⁴ Početkom 16. st., točnije 1510. godine iznimno hladna zima napravila je veliku štetu maslinama i smokvama koje su bile važna roba za izvoz. Zbog velike potražnje za maslinovim uljem na mletačkom tržištu, Senat 1565. godine odlučuje da je nužna obnova maslinarstva na području Dalmacije, te dužd Jerolim Priuli donosi duku kojom na trogirskog kneza prebacuje odgovornost za poduzimanje mjera koje bi obnovile maslinarstvo i onemogućile izvoz ulja za sva ostala tržišta, osim za mletačko. Knez zahtijeva da se masline od navedene godine zasađuju na javnim i privatnim zemljištima, na način da su javna zemljišta ustupljena onima koji ih žele obrađivati u navedene svrhe, a privatna zemljišta će se oduzeti vlasnicima ukoliko oni ne ispoštuju odluku o sadnji maslina. Oduzeta privatna zemljišta bila su dana na korištenje onim pojedincima koji su ih voljni obrađivati.¹¹⁵ Evidentno

¹¹² OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 211-212.

¹¹³ Isto, str. 225.

¹¹⁴ BABIĆ, Ivo, *Prostor između Trogira i Splita*, str. 121.

¹¹⁵ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 225.

je da su prava težaka zanemarena te su sporovi između njih i gospodara, zaštićenih od strane vlasti, bili sve češći. Navest će se nekoliko primjera sporova spomenutog karaktera. Sredinom 16. stoljeća Trogir je zbog gubitka Zagore bio u deficitu sa žitom što je izazvalo glad među stanovništvom koje se spremalo provaliti u gradsko skladište žita, stoga je Uprava grada Trogira zahtijevala od kaštelanskih težaka koji su bili nastanjeni u trogirskim kaštelima da sve raspoloživo žito prenesu u Trogir na prodaju. S obzirom da su Kaštelani proizvodili žito isključivo za vlastite potrebe, pučki branitelj Nikola Martinjak 1565. godine u njihovo je ime podnio žalbu mletačkom admiralu Michaelu Mlechioru, zvanom general mora, tražeći da Kaštelani u Trogir donose samo onaj dio žita koji ostane nakon što podmire vlastite potrebe.¹¹⁶ Također, osamdesetih godina istog stoljeća nastao je sukob između težaka i gospodara oko prava na vinograd. Sporno je bilo dijeljenje vinograda između više težaka, a trogirski knez donio je odluku da gospodar, koji je dao vinograd u najam, ima pravo na sve prihode iz vinograda kad ga je težak podijelio s više težaka jer se nerijetko događalo da određeni težak nije platio svoj dio gospodaru. Kako bi se spriječile buduće nesuglasice, gospodari zemljišta zabranili su njegovu diobu između više težaka.¹¹⁷ Osim sporova sa sebi nadređenima, donjokaštelanski težaci često su bili zaduženi kod bogatijih građana, a razlog zaduživanja bila je neimaština uzrokovana lošim urodom ili ratnim prilikama. Najčešće su zalagali zemlju, kolonatska prava i kuće, a s obzirom da lihvarenje nije bilo dozvoljeno od strane mletačkih vlasti, uvjeti dugovanja bili su stvar dogovora između vjerovnika i dužnika. Izvori koji datiraju u 16. st. ukazuju na velik broj slučajeva zaplijene založene imovine zbog nemogućnosti vraćanja duga vjerovniku.¹¹⁸

Po završetku Ciparskog rata 1573. godine, ponovo je uspostavljena trgovina s Apulijom i ostalim lukama zapadne obale Jadrana, preko Trogira. S obzirom na veliki broj dalmatinskih trgovaca na zapadnoj jadranskoj obali, izvoz je bio uvelike olakšan što umanjuje trgovačku veličinu i ulogu Venecije koja je imala običaj preuveličavati važnost svog trgovačkog monopola. Trogirski luka izvozila je vino, sir, suhe smokve, svijeće, a turski su podanici preko nje izvozili konje, mazge, med, vunu i kožu. Svaki proizvod koji se uvezio u Trogir ili izvezio iz njega bio je ocarinjen. Kaštelani iz trogirskih kaštela svoje su proizvode prodavali u Trogiru, a trogirski knez je odlučivao o njihovim cijenama. Najviše su prodavali vino zbog velikih količina koje su posjedovali, a trogirski knez je definirao njegovu cijenu prema urodu grožđa. Često su Kaštelani bili zakinuti jer, zbog pritiska gradskih trgovaca, cijena je vina bila vrlo

¹¹⁶ Isto, str. 230.

¹¹⁷ Isto, str. 227.

¹¹⁸ Isto, str. 231.

niska, od 12 do 20 libara po barilu te zbog toga ilegalno trguju s turskim podanicima, prodavajući im vino i rakiju. Zbog ilegalne trgovine i presretanja turskih trgovaca prije nego što bi stigli u trogirsku luku, 1589. trogirski knez dozvoljava Kaštelanima da važu sir, vunu i sve ostale proizvode kupljene od turskih podanika samo malim utezima, tj. *lirra picciola*, uz obveznu nazočnost općinskog pesadora ili njegovih suradnika. Također, Kaštelani su sedamdesetih godina 16. st. trgovali konjima i konjskom opremom, a najviše su se prodavali dorati raznih boja kojima je cijena bila otprilike 23 dukata.¹¹⁹

4.5. Bratovštine

U periodu mletačke uprave nad Dalmacijom seoska zajednica, tj. komuna bila je samoupravna jedinica podređena, naravno, mletačkoj vlasti.¹²⁰ Vodeću ulogu u komuni imala je Velika skula, tj. bratovština koja je najčešće nosila naziv nekog sveca. Bratovštine, kao vjerska udruženja, bile su jedini legitimni predstavnici pučanstva, a imale su veliki utjecaj na javni i privatni život sela i njegovih stanovnika.¹²¹ Prve bratovštine javljaju se u Italiji, a bratovštinski pokret razvija se i na prostoru Dalmacije, ponajviše na području od Trogira do Omiša, na Braču i Hvaru, te u Dubrovačkoj Republici. U Trogiru su bratovštine ostvarile visoku razinu autonomije te su u sklopu tijela Kongregacija građana i pučana imale utjecaj na važne odluke u gradu. Glavna je smjernica djelovanja bratovštine zajedništvo koje podrazumijeva pomoć svim članovima udruge, materijalne i duhovne prirode te brigu oko crkvenih poslova i imovine.¹²² Na čelu bratovštine bio je župan, dva suca, veliki i mali te gastaldo koji su se birali svake godine. Uprava Velike skule nazivala se banka. Članovi bratovštine morali su se pridržavati ustaljenih pravila koja su se mijenjala ovisno o potrebi, a član koji se ne bi pridržavao pravila, bio je isključen iz bratovštine i na taj način ekskomuniciran iz života seoske zajednice jer je po isključenju slijedila javna osuda i ignoriranje od ostatka društva. Razlozi za isključenje ili novčanu kaznu kao blaži oblik sankcije bili su psovanje, ubojstvo i fizički okršaji, npr. iz Bratovštine sv. Nofra 1617. godine isključeni su Mate Kljakić i njegova supruga jer su opsovali župnika Mihovila Slavićeva i bratime iz navedene bratovštine.¹²³ Pravilnik bratovštine naziva se *Marigula* ili Matrikula, a propisi u

¹¹⁹ Isto, str. 234- 235.

¹²⁰ Isto, str. 202.

¹²¹ ACALIJA, Sanja, *Župna crkva Bezgrješnog začeca Blažene Djevice Marije u Kaštel Štafiliću*, str. 15.

¹²² PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, str. 83-85.

¹²³ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 202-203.

pravilniku *marige*.¹²⁴ Najstarija je poznata matirikula na području Kaštela matrikula Bratovštine Gospe od Docca koja datira u period između 1515. i 1545. godine, pisana bosančicom, na hrvatskom jeziku. Za stvaranje slike o ranosrednjovjekovnom crkvenom pjevanju važan je pergamentski omot navedene matrikule na kojem su sadržani *neumi*, tj. notni zapisi bez notnog crtovlja koji datiraju u 11./12. stoljeće. Bratovštine su održavale sastanke, tj. skupštine kojima je presjedao župan i na kojima su se rješavala vjerska i svjetovna pitanja sela kojem su pripadali, a svaka skupština i njena tematika trebale su se, prije održavanja, prijaviti mletačkim vlastima. Zapisnici sa skupštine trebali su biti dostavljeni trogirskom knezu na talijanskom jeziku, no bratovštine su redovito kršile navedeno pravilo i zapisnike zapisivali na hrvatskom jeziku. U prilog navedenom ide podatak da je župan Bratovštine sv. Ruzarija odbio trogirskom knezu Santu Contariniju dostaviti račun na talijanskom jeziku.¹²⁵ Bratovštine su često znale pružati otpor gospodarima i državnim vlastima, zastupajući interese puka. Prvi poznati sukob između bratovštine i patrona sela bio je u Štafiliću 10. srpnja 1625. godine kada se Bratovština sv. Ivana Krstitelja protivila odluci patrona koji su za štafilićkog župnika imenovali Trogirana Marka Veronesea. Bratovštinu je zastupao Ivan Klakić, a patrone Gaspar Rottondo i Pavao i Ivan Ferro, no bratovština je izgubila parnicu.¹²⁶ Zahtijevanje bratovština da participiraju na pravu patronata nad župom bilo je očekivano s obzirom da su samostalno raspolagali materijalnom imovinom crkve i imali veliki utjecaj na funkcioniranje sela, no zbog tog su zahtjeva često bili u sukobu s patronima, a sukobi su se rješavali na crkvenim i građanskim sudovima koji su imali nepovoljne odluke po težake.¹²⁷ Također, uprava Velike škole je povremeno svoje selo zastupala u sporovima s drugim selima.¹²⁸ S vremenom su bratovštine ipak uspjele prisiliti gospodare sela da ih, kao zastupnike pučanstva, u većoj mjeri uključe u odlučivanja koja se odnose na selo u kojem je određena bratovština djelovala.¹²⁹

Najstarije bratovštine u Kaštel Štafiliću bile su Sv. Ivana Krstitelja /Blažene Djevice Marije (Velika Skula), Sv. Nofra (Onofrija) / Gospe Karmelske i Sv. Jurja Mučenika.¹³⁰ U Kaštel Novom glavna je Bratovština sv. Petra s obzirom da je navedeni svetac patron župe u

¹²⁴ PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, str. 92.

¹²⁵ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 203.

¹²⁶ PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, str. 102.

¹²⁷ Isto, str. 90-91.

¹²⁸ OMAŠIĆ, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, str. 203.

¹²⁹ PERA, Janko, *Povijest Kaštel Štafilića*, str. 82.

¹³⁰ ACALIJA, Sanja, *Župna crkva Bezgrješnog začeca Blažene Djevice Marije u Kaštel Štafiliću*, str. 16.

Novom. Navedena bratovština označava nastavak tradicije štovanja samostana sv. Petra od Klobučca, prije nastanka utvrđenih kaštelanskih sela.¹³¹

5. ZAKLJUČAK

Mletačka vlast je svim uglednim trogirskim građanima, koji su to zatražili, odobrila molbu za podizanje kaštela i utvrđenih naselja jer je na taj način dobila relativnu obranu mletačkog teritorija bez mnogo uloženog truda. Razumije se da je navedeni razlog bio ključan zašto je mletačka vlast štitila trogirske gospodare u godinama koje su slijedile, u sukobima s težacima, iako gospodari u mnogo slučajeva jesu kršili težačka prava u svrhu vlastite koristi. Podizanjem kaštela i utvrđenih naselja oko njih promijenila se topografska slika Kaštelanskog polja. Umjesto razbacanih potkozjačkih sela, izgradila su se obalna, utvrđena naselja, relativno strogog i pravilnog unutrašnjeg rasporeda. Navedena naselja razvila su se po istom principu: ishodište je bila utvrda, tj. kaštel, a jezgru naselja činio je trg ispred kaštela koji se nazivao Brce ili Igrišće. Naselje je bilo zaštićeno s kopnenih strana, a nije s morske jer otud nije navirala opasnost, već je to bio jedini izlaz u slučaju jakog napada neprijatelja. Iako obrambene zidine spomenutih naselja nisu mogle izdržati jake turske napade, ipak su poslužile svrsi i pružile kakvu-takvu zaštitu ondašnjem stanovništvu. Težaci su živjeli u skromnim kućama, slamnatih krovova, a bavili su se prvenstveno poljoprivredom i trgovinom. S obzirom da su trogirski plemići o vlastitom trošku izgradili kaštele i naselja, bilo je za očekivati da će u idućim stoljećima, preko raznih težačkih obveza, vratiti uloženi novac. Isprva je zahvalnost stanovništva bila vrlo visoka, a posljedično tomu i njihova poslušnost gospodarima, ali kako je vrijeme odmicalo, što je i uobičajeno, stanovništvo je željelo veći oblik samostalnosti i manje obveza prema gospodarima i državnim vlastima, kako bi poboljšali životne uvjete. Bunt težaka ili, bolje rečeno, buđenje, razlog je raznim sukobima između navedenih staleža koji su uzročno posljedično povezani jer jedan bez drugog ne bi opstali. Kao glavni glas naroda izdvajaju se bratovštine koje su se, osim crkvenim poslovima, bavile i svjetovnim te na taj način nastojale poboljšati život puka s ciljem zajedništva cjelokupne zajednice, tj. komune. S vremenom bratovštine, kao predstavnici puka, imaju sve veći udio u odlučivanju vezanom za seoske poslove i funkcioniranje sela, što označava uključivanje puka u vladajuće organe.

¹³¹ DOMAZET, Mladen, „Prilog proučavanju kaštelanskih bratovština od 16. do početka 19. stoljeća“, *Radovi Zavod za hrvatsku povijest*, Vol. 26, Zagreb, 1993., str. 278.

6. LITERATURA

1. ACALIJA, Sanja. Župna crkva Bezgrješnog Začeca Blažene Djevice Marije u Kaštel Štafiliću, Kaštela: Muzej grada Kaštela, 2007.
2. BABIĆ, Ivo. Prostor između Trogira i Splita, Kaštel Novi: Zavičajni muzej Kaštela, 1991.
3. BABIN, Ankica. Crkva sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Starome, Kaštela: Muzej grada Kaštela, 2012.
4. BILICH, Ivanka. „Novo groblje starohrvatskog razdoblja u Bijaćima-Stombrate“. Kaštelanski zbornik 3 (ur. OMAŠIĆ, Vjeko), str. 28-30. Kaštel: Matica Hrvatska- Ogranak Kaštela, Zavičajni muzej Kaštela, „Bijaći“-društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela, 1993.
5. BRKOVIĆ, Milko. "Prostor između Solina i Trogira u diplomatskim formulama srednjovjekovnih isprava." *Croatia Christiana periodica* 22, br. 41 (1998): 31-52. <https://hrcak.srce.hr/109263>
6. BURIĆ, Tonči, „Srednjovjekovna naselja u Kaštelima“. Kaštela koljevka Hrvatske: zbornik radova sa simpozija u Kaštel Starom 30. rujna - 3. listopada 1998. godine (ur. HODŽIĆ, Milan), str. 30-33. Kaštel Stari: Matica Hrvatska Kaštela, 1998.
7. DOMAZET, Mladen. "Prilog proučavanju kaštelanskih bratovština od 16. do početka 19. stoljeća." *Radovi* 26, br. 1 (1993): 275-282. <https://hrcak.srce.hr/55571>
8. MARASOVIĆ, Katja, „Zaboravljeni kašteli“. Kaštelanski zbornik 8 (ur. KAMENJARIN, Ivanka), str. 39-49. Kaštela: „Bijaći“-društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela, Muzej grada Kaštela, 2007.
9. MARASOVIĆ, Katja, „Kaštel Novi i kula Cippico“. Kaštelanski zbornik 5 (ur. BURIĆ, Tonči), str. 35-55. Kaštela: Zavičajni muzej Kaštela, „Bijaći“-društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela, 1996.
10. MARASOVIĆ, Katja. "Kaštel Cipiko u Kaštel Starome." *Prostor* 19, br. 1(41) (2011): 30-41. <https://hrcak.srce.hr/70349>
11. OMAŠIĆ, Vjeko. *Povijest Kaštela*, Split: Logos, 1986.
12. OMAŠIĆ, Vjeko. *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća*, 1.dio, Kaštela: Muzej grada Kaštela, „Bijaći“-društvo za očuvanje kulturne i prirodne baštine Kaštela, 2001.
13. PERA, Janko. *Povijest Kaštel Štafilića*, Kaštela: Matica Hrvatska- Ogranak Kaštela, 1997.
14. PERICA, Slavko, KOVAČEVIĆ, Ivica. „Maslinarstvo u Kaštelima“, Kaštela koljevka Hrvatske: zbornik radova sa simpozija u Kaštel Starom 30. rujna - 3. listopada 1998. godine (ur. HODŽIĆ, Milan), str. 628-632. Kaštel Stari: Matica Hrvatska Kaštela, 1998.

15. SIROTKOVIĆ, Hodimir, „Darovnica kneza Trpimira izdana u Bijaćima 852.godine (državnopravna analiza u povodu 1140. obljetnice)“. Kaštelanski zbornik 3 (ur. OMAŠIĆ, Vjeko), str. 49-57. Kaštela: Matica Hrvatska- Ogranak Kaštela, Zavičajni muzej Kaštela, „Bijaći“-društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela, 1993.

16. VALENTIĆ, Mirko, ČORALIĆ, Lovorka. Povijest Hrvata, knj. 2, Od kraja 15. st. do kraja Prvog svjetskog rata, Zagreb: Školska knjiga, 2005.

6.1. Internetski izvori

1. <http://www.plemstvo.hr/obitelji/celiocega>
2. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16108>

6.2. Popis ilustracija

Slika 1. *Kaštela koljevka Hrvatske: zbornik radova sa simpozija u Kaštel Starom 30. rujna - 3. listopada 1998. godine* (ur. HODŽIĆ, Milan), Kaštel Stari: Matica Hrvatska Kaštela, 1998., str. 50.

Slika 2. BABIN, Ankica. *Crkva sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Starome*, Kaštela: Muzej grada Kaštela, 2012., str. 12.

Slika 3. BABIN, Ankica. *Crkva sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Starome*, Kaštela: Muzej grada Kaštela, 2012., str. 12.

Slika 4. https://hr.m.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Ka%C5%A1tel_%C4%86ipiko_stari_1.jpg

Slika 5. BABIN, Ankica. *Crkva sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Starome*, Kaštela: Muzej grada Kaštela, 2012., str. 16.

Slika 6. Ostaci kaštela Andreis, slikano na rivi u Kaštel Starom

Slika 7. BABIN, Ankica. *Crkva sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Starome*, Kaštela: Muzej grada Kaštela, 2012., str. 112.

Slika 8. OMAŠIĆ, Vjeko. *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća, 1.dio*, Kaštela: Muzej grada Kaštela, „Bijaći“-društvo za očuvanje kulturne i prirodne baštine Kaštela, 2001., str. 160.

Slika 9. Grb obitelji Stafileo, slikan u Muzeju grada Trogira

Slika 10. <https://www.flickr.com/photos/26604942@N08/4416738598>

Slika 11. *Kaštelanski zbornik 5* (ur. BURIĆ, Tonči), Kaštela: Zavičajni muzej Kaštela, „Bijaći“-društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela, 1996., str. 45.

Slika 12. *Kaštelanski zbornik 5* (ur. BURIC, Tonči), Kaštela: Zavičajni muzej Kaštela, „Bijaći“-društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela, 1996., str. 48.

Slika 13. *Kaštelanski zbornik 8* (ur. KAMENJARIN, Ivanka), Kaštela: „Bijaći“-društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela, Muzej grada Kaštela, 2007., str. 48.

Slika 14. OMAŠIĆ, Vjeko. *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća, 1.dio*, Kaštela: Muzej grada Kaštela, „Bijaći“-društvo za očuvanje kulturne i prirodne baštine Kaštela, 2001., str. 173.

Slika 15. *Kaštelanski zbornik 8* (ur. KAMENJARIN, Ivanka), Kaštela: „Bijaći“-društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela, Muzej grada Kaštela, 2007., str. 45.

Sažetak

Od dolaska Hrvata na kaštelansko područje, vlasništvo nad zemljom nameće se kao glavni pokretač društvenih procesa i sukoba u razvijenom i kasnom srednjem vijeku. Podilazeći raznim vlastima koje su u određenom periodu vladale nad navedenim prostorom, Trogir i Split nastojali su prisvojiti što veći dio Kaštelanskog polja, a kao rezultat njihovih ekspanzionističkih težnji, polje se podijelilo na splitski i trogirski dio, tj. Dilat i Podmorje. Navedeno razdoblje je obilježeno tenzijama i povremenim sukobima između dviju komuna, Trogira i Splita, a najveću štetu su pretrpjeli težaci koji su obitavali na kaštelanskom prostoru. Relativno mirno razdoblje je nastupilo uspostavom mletačke vlasti u Dalmaciji jer je Venecija poticala suradnju među gradovima radi vlastite koristi. Približavanjem turske opasnosti, komune Split i Trogir, na vlastitu inicijativu, uz potporu mletačke vlasti podižu obrambene utvrde, tj. kaštele kako bi zaštitili svoje posjede u Kaštelanskom polju. Podizanjem kaštela, trogirski i splitski plemići obvezali su se i na izgradnju utvrđenih naselja oko kaštela i time označili početak egzistiranja Kaštela kakva danas poznajemo. Kroz rad analizirat će se nastanak i razvoj Kaštel Starog, Kaštel Novog i Kaštel Štafilića te njihovo funkcioniranje i društveno-gospodarski odnosi u njima. Podizanjem kaštela i utvrđenih naselja oko njih promijenila se topografska slika Kaštelanskog polja. Umjesto razbacanih potkozjačkih sela, izgradila su se obalna, utvrđena naselja, relativno strogog i pravilnog unutrašnjeg rasporeda. Naselja su bila zaštićena s kopnenih strana dok je morska strana služila kao izlaz u slučaju opasnosti. Iako naselja nisu mogla izdržati jake turske napade, poslužila su svrsi i pružila relativnu zaštitu njihovim naseljenicima. Budući da su plemići okolnih masiva podigli utvrde i pripadajuća im naselja o vlastitom trošku, bilo je evidentno da će oni u idućim stoljećima, preko raznih težačkih obveza, refundirati svoje troškove. S vremenom je zahvalnost stanovništva za pruženi zaklon bila sve manja, a težnja za samostalnošću sve veća, javlja se sve više sukoba među težacima i plemstvom, a bratovštine se izdvajaju kao predstavnici puka i novi nositelji društvenih promjena u navedenim selima.

Ključne riječi: kaštel, Turci Osmanlije, Kaštel Stari, Kaštel Novi, Kaštel Štafilić, mletačka vlast u Dalmaciji

THE GENESIS OF LOWER KAŠTELA FORTRESSES AND THEIR EXISTANCE UNTIL THE CANNAN WAR

Abstract

Since the arrival of Croats in the Kaštela area, land ownership has emerged as the main driver of social processes and conflicts in the developed and late Middle Ages. Submissive to various authorities who ruled over the area for a certain period, Trogir and Split tried to appropriate as much of the Kaštela field as possible, and as a result of their expansionist aspirations, the field was divided into Split and Trogir, ie Dilat and Podmorje. This period was marked by tensions and occasional conflicts between the two communes, Trogir and Split, and the greatest damage was suffered by the farmers who lived in the Kaštela area. A relatively peaceful period ensued with the establishment of Venetian rule in Dalmatia as Venice encouraged cooperation between cities for its own benefit. As the Turkish danger approached, the communes of Split and Trogir, on their own initiative, with the support of the Venetian authorities, built defensive fortifications, castles, in order to protect their estates in Kaštelansko polje. By building castles, the nobles of Trogir and Split committed themselves to the construction of fortified settlements around the castle and thus marked the beginning of the existence of the castle as we know it today. The paper will analyze the origin and development of Kaštel Stari, Kaštel Novi, and Kaštel Štafilić, as well as their functioning and socio-economic relations in them. With the erection of castles and fortified settlements around them, the topographic picture of the Kaštela field changed. Instead of scattered Podkozjak villages, coastal, fortified settlements were built, with a relatively strict and regular internal layout. The settlements were protected from the land sides while the seaside served as an exit in case of danger. Although the settlements could not withstand strong Turkish attacks, they served a purpose and provided relative protection to their settlers. Since the nobles of the surrounding massifs built fortifications and their settlements at their own expense, it was evident that in the following centuries, they would, through various peasant obligations, reimburse their expenses. Over time, the gratitude of the population for the shelter was less and less, and the desire for independence is growing, there are more and more conflicts between farmers and nobility, and

fraternities stand out as representatives of the regiment and new bearers of social change in these villages.

Keywords: fortress, Ottoman Turks, Kaštel Stari, Kaštel Novi, Kaštel Štafilić, Venetian authority in Dalmatia

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Vinka Klišmanić, kao pristupnik (pristupnica) za stjecanje zvanja prvastupnice povijesti i filozofije, izjavljujem da je ovaj (završni) diplomski rad rezultat isključivo mogega rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i literatura. Izjavljujem da ni jedan dio (završnoga) diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, stoga ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga (završnoga) diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 24.9.2021.

Potpis

Klišmanić

**IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOGA/DIPLOMSKOGA RADA (PODCRTAJTE
ODGOVARAJUĆE) U DIGITALNI REPOZITORIJ FILOZOFSKOGA FAKULTETA
U SPLITU**

Student/Studentica: Vinka Keišmanić

Naslov rada: Nastanak donjokastelanskih utvrda i njihovo egzistiranje
do kanadijskog rata

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Vrsta rada: Završni rad

Mentor/Mentorica rada (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): izv. prof. dr. sc. Mladenko Domazet

Sumentor/Sumentorica rada (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime):

Članovi Povjerenstva (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): doc. dr. sc. Marbo Rimac,
prof. dr. sc. Josip Vrandečić

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor(autorica) predanoga(završnoga) diplomskoga rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice potpuno odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- a) u otvorenom pristupu
- b) dostupan studentima i djelatnicima FFST-a
- c) dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6 mjeseci / 12 mjeseci / 24 mjeseca (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

(zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnoga) ograničavanja pristupa Vašemu ocjenskomu radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnomu tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: Split, 24. 3. 2021.

Potpis studenta/studentice: Keišmanić ✓